

Dvojezičnost kod djece u poljsko-hrvatskim obiteljima

Krešo, Anamaria

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:492107>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-01**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Anamaria Krešo Jurič

**DVOJEZIČNOST KOD DJECE U POLJSKO-
HRVATSKIM OBITELJIMA**

Diplomski rad

Anamaria Krešo Jurič

**DVOJEZIČNOST KOD DJECE U POLJSKO-
HRVATSKIM OBITELJIMA**

Diplomski rad

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za kroatistiku
Odsjek za zapadnoslavenske
jezike i književnost

Mentorice: prof. dr. sc. Zrinka Jelaska, prof. dr. sc Ivana Vidović Bolt

Zagreb, rujan 2023.

Anamaria Krešo Jurič

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je diplomski rad pod naslovom *Dvojezičnost kod djece u poljsko-hrvatskim obiteljima* isključivo rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na mojim istraživanjima i oslanja se na objavljenu literaturu, a što pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

Studentica:

U Zagrebu, _____

(potpis)

SADRŽAJ

1.UVOD	1
2. ODREĐIVANJE POJMOVA VEZANIH UZ DVOJEZIČNOST	2
2.1.1. Materinski i ini jezik	2
2.1.2. Glavni ili dominantni jezik	4
2.1.3. Miješanje i prebacivanje kodova	5
2.1.4. Samotumačenje	6
2.2. DVOJEZIČNOST	7
2.2.1. Vrste dvojezičnosti	9
lako će se “pravom” ili “čistom” dvojezičnošću smatrati ona koja podrazumijeva poznavanje dvaju jezika na istoj razini, dvojezičnost je zapravo spektar, a u tom spektru razlikujemo razne tipove dvojezičnosti ovisno o stupnju poznavanja drugog jezika, učestalosti korištenja drugog jezika, funkcijama koje ispunjavaju određeni jezici i sl. Jedna od osnovnih podjela dvojezičnosti je ona na pasivnu i aktivnu.	9
Z. Jelaska (2005) navodi još neke vrste dvojezičnosti, a neke od dotadašnjih drugačije naziva	10
2.3. PSIHOLINGVISTIČKI ASPEKT DVOJEZIČNOST I JEZIČNOG USVAJANJA	12
2.3.1. Psiholingvistika	12
2.3.2. Usvajanje jezika kod dvojezičnih govornika	12
2.3.3. Usvajanje dvaju jezičnih sustava	15
2.3.4. Fonološko usvajanje jezika kod dvojezične djece	16
2.3.5. Roditeljske strategije za usvajanje jezika	18
2.3.6. Usporedba veličine vokabulara kod dvojezične i jednojezične djece	19
2.3.8. Utjecaj dvojezičnosti na kognitivne sposobnosti	22
2.3.9. Utjecaj dvojezičnosti na bolesti demencije i Alzheimerera	24
2.3.10. Utjecaj dvojezičnosti na poimanje svijeta i kulture	25
2.3.11. Prednosti dvojezičnoga odgoja	27
2.3.12. Zablude o dvojezičnosti	28
3. POLJSKI I HRVATSKI JEZIK – SLIČNOSTI I RAZLIKE	29
3.1. Poljsko-hrvatske povijesne veze	29
3.2. Srodnost i razlika između hrvatskog i poljskog jezika	30
3.2.1. Fonemski sustav i abeceda	31
3.2.2. Razlike i sličnosti u sintaksi, morfologiji i prozodiji dvaju jezika	35
3.2.3. Lažni prijatelji	37
4. PRIKAZ PROVEDENOG ISTRAŽIVANJA	38
4.1. Profil ispitanika	39
4.2. Metode i provedba istraživanja	40
4.3. Metoda istraživanja - polustrukturirani intervju	40
5. REZULTATI ISTRAŽIVANJA	41

5.1. Prikaz rezultata istraživanja	41
6. ZAKLJUČAK	53
7. LITERATURA	54
8. SAŽETAK	61
10. PRILOZI	64
10.1. Upitnik za polustrukturirani intervju	63
10.2. Hrvatsko – poljsko – engleski rječnik ključnih riječi	65

1.UVOD

Dvojezičnost je jezična, kulturološka, sociolingvistička i psiholingvistička pojava koja je oduvijek prisutna u ljudskoj komunikaciji. Smatra se kako je polovica stanovništva svijeta bilingvalna, a uzmemo li u obzir primjerice da u Hrvatskoj gotovo svi govornici poznaju i koriste se hrvatskim standardnim jezikom zajedno sa svojim regionalnim ili čak obiteljskim varijetetom, ta je brojka vjerojatno veća.

Jezični dodiri između susjednih država, migracije, ratovi i promjena državnih, pa tako i jezičnih granica, doveli su do pojave dvojezičnosti u svijetu. Iako Poljska i Hrvatska ne dijele granicu niti povijest znatnih migracija ili sukoba između dvaju država, među narodima postoji povezanost koja prema nekima seže sve do podrijetla Hrvata (tzv. *Bijele Hrvatske*), preko obožavanog pape Ivana Pavla II. do danas, kada Poljaci čine veliki udio turista na našoj obali.

U ovom će radu dvojezičnost biti pojam oko kojega se on konstruira zajedno s istraživanjem provedenim među dvojezičnim ispitanicima. Najprije će biti prikazane definicije pojmova koji se vežu uz dvojezičnost, potom opisane vrste dvojezičnosti, a najveći dio rada bit će posvećen psiholingvističkom aspektom dvojezičnosti i usvajanja jezika kod dvojezičnih govornika.

Nadalje će se detaljnije opisivati dvojezičnost kao psiholingvistička kategorija, načini simultanog usvajanja dvaju jezika, poteškoće koje se javljaju pri učenju srodnih jezika, kao i kulturološke i kognitivne prednosti koje dvojezični odgoj donosi.

U istraživačkom dijelu ovog rada najprije će se govoriti o metodi provedenog istraživanja, profilima ispitanika i postavljenim hipotezama povezanim sa simultanim usvajanjem dvaju jezika. Slijedit će analiza rezultata istraživanja te opis kako mjesto prebivališta, spol roditelja, dostupnost satova jezika, aktivnost kulturne zajednice i dr. utječe na ovladanost jezika.

U zaključku rada prikazat će se dobiveni rezultati i iznijeti temeljne ideje o dvojezičnom odgoju i očuvanju jezične i kulturološke jedinstvenosti kod dvojezične djece.

2. ODREĐIVANJE POJMOVA VEZANIH UZ DVOJEZIČNOST

2.1.1. Materinski i ini jezik

Materinski jezik (polj. *język ojczysty*) koji se često naziva i prvim jezikom ima više različitih definicija, a najjednostavnije bi ga se moglo definirati kao onaj jezik koji dijete nasljeđuje od majke (Pavlinić-Wolf, 1985) i kao jezik koji dijete čuje još dok je u majčinu trbuhu. Zanimljivo je primijetiti kako je hrvatski naziv izveden iz riječi 'mater': *materinski*, a da se u poljskomu umjesto s majkom prvi jezik povezuje s ocem, točnije s *očevinom* (domovinom). U hrvatskom nazivu i definiciji u središtu je majka kao pojam onoga što se prirodno nastavlja i prenosi na idući naraštaj. U poljskom jeziku naglasak je na pripadanju određenom narodu, vjera ili kulturi (Miodunka prema Cockiewicz, 2013: 207).

Osim toga, za dvojezične osobe nije uvijek jednostavno odlučiti koji je jezik njima materinski, a u slučaju da su oba, tada govorimo o sumaterinskim jezicima (Jelaska, 2012). Kod same definicije pojavljuju se nedoumice i razilaženja, pogotovo kada su u pitanju dvojezična djeca. Kod dvojezičnih govornika materinski jezik može pretpostavljati ono što oni biraju prema vlastitom osjećaju ili što su poslije usvojili kroz odgoj i obrazovanje. Primjerice, kod dvojezičnog djeteta kojem su roditelji emigrirali iz određene države i od rođenja dijete učili svoj jezik, sve dok ono ne bude izloženo drugomu jeziku, jeziku njegove okoline, za njega će jezik njegovih roditelja biti materinski jezik. Kada dijete ovlada drugim jezikom, jezikom svoje sredine, pojam materinski jezik preobražava se i dijete samo može odlučiti oba jezika smatrati materinskim ili se opredijeliti za jedan od ta dva jezika kao glavni. Jezik koji smatramo materinskim određuje tko smo kulturno i jezično što pruža njegu i stabilnost potrebnu za zdrav razvoj osobe njeno ispunjenje (Chen, Padilla, 2019 prema Padilla and Borsato, 2010).

Andrina Pavlinić-Wolf (1985) navodi šest kriterija za određivanje materinskog jezika, od kojih će se neki ovdje drugačije nazvati:

1. podrijetlo govornika – materinskim se smatra jezik koji dijete usvaja od rođenja
2. poznavanje – materinskim se smatra jezik koji osoba najbolje poznaje

3 uporaba¹ – materinskim se smatra jezik koji osoba najviše koristi

4. stav – ako se materinskim jezikom smatra onaj jezik kojim se osoba poistovjećuje (razlikuju se subjektivni i objektivni stav osobe prema jeziku koji treća osoba treba provjeriti nekom sociolingvističkom metodom ispitivanja)

5. osjećaj² – materinskim jezikom smatra onaj jezik koji sam govornik osjeća materinski

6. odabirani jezik – ako se materinskim jezikom smatra onaj jezik kojim se govornik koristi spontano i s lakoćom, a na to ne utječe samo njegovo poznavanja jezika, već i psihološki i socijalni čimbenici.

Srodno kategoriji materinskoga jezika u literaturi se koriste i pojmovi *prvi*, *rodni* i *zavičajni jezik* (Jelaska i sur., 2005). Prvi jezik prepuća se u psiholingvistici kao zamjena pojmu materinski jezik jer majke više nisu jedini ili barem ne glavni odgajatelji djece. Također, pojam prvi jezik dolazi kao opreka pojmu drugi jezik i određuje hijerarhijski poredak jezika kod govornika. Nadalje, pojam rodni jezik pretpostavlja onaj jezik koji govori zajednica u kojoj se govornik rodio (Jelaska i sur., 2005), a pojam zavičajni jezik vezan je uz mjesto, odnosno, zavičaj u kojemu se govornik rodio.

Ini jezik (polj. *inny język*) naziva se još složeni i drugi ili strani, ali kako je to zbog tročlanosti nespretan naziv, a k tomu je sam naziv drugi višeznačan, osmišljen je krovni naziv ini u hrvatskome, a podrazumijeva bilo koji jezik osim materinskoga koji je i glavni jezik nečijega sporazumijevanja pa ga ne zna kao izvorni govornici. Ini jezik krovni je naziv za *drugi*, *strani* jezik (Jelaska, 2007), ali i za nasljedni, predački, srodni i bliskosrodni (Jelaska 2020) jer objedinjuje i psiholingvističku i sociolingvističku stranu proučavanja. Ini jezik najčešće se smatra jezikom koji se usvaja u kasnijoj dobi kroz obrazovanje ili usvajanjem prilikom promjene jezične sredine. Kod dvojezičnih govornika nije jednostavno razlikovati “materinski” i “ini” jezik jer postoji mogućnost da će govornik oba jezika nazivati materinskim, kao i kada se govori o prvom i drugom jeziku jer oba jezika mogu biti glavna, čak i kada se jednim koristi u većoj mjeri nego drugim.

¹ Autorica navodi naziv funkcija, što bi bila uloga, ali riječ je o čestoti, čak i širini uporabe.

² Autorica ih naziva emocionalni i afektivni.

2.1.2. Glavni ili dominantni jezik

Često će se pojam dvojezičnosti i opisivati kao simultanu upotrebu dvaju jezika na istoj razini, odnosno pretpostavlja se da su oba jezika kod dvojezičnih govornika dominantna, ali u stvarnosti će dvojezične osobe rijetko ili gotovo nikad biti jednako fluentne u oba jezika (Grosjean, 1982).

Dominantnost jezika jedno je od centralnih područja proučavanja kada je riječ o dvojezičnosti i danas znanstvenici i jezikoslovci u većoj mjeri odbacuju ideju da je moguće ujednačeno poznavati dva jezika (Hržica, Brdarić, Tadić, Goleš, Roch, 2015). Jedan će se jezik zasigurno u nekoj mjeri bolje govoriti ili pisati te se neće koristiti u istim situacijama, odnosno jezičnim domenama.

Domena će podrazumijevati područje unutar kojeg se jedan jezik koristi, a neke od uobičajenih domena su školovanje, religija, obitelj, posao i sl. (Hržica, Brdarić, Tadić, Goleš, Roch, 2015). Činjenica da određena domena zahtijeva određeni stupanj jezika, pa tako i određeni vokabular, uz učestalost korištenja jezika utjecat će na dominantnost jezika. Primjerice, ako dvojezični govornik jedan od jezika koristi isključivo u svojem domu, a drugi u školi, na poslu, ugostiteljskim objektima i dr., izvjesno je da će drugi jezik postati dominantniji jer je njegova domena šira. Takva bi se dominantnost mogla nazvati situacijskom dominantnošću jer će dvojezičnom govorniku određeni jezik postati dominantan u određenoj situaciji.

U nekim tradicionalno dvojezičnim zajednicama, poput onih u Istri, može se govoriti o ujednačenoj dvojezičnosti, a takve će zajednice predstavljati svojevrsne oaze u heterogenom dvojezičnom svijetu jer će broj čimbenika koji mogu utjecati na dvojezičnost biti manji nego u ostalima. Takve će zajednice također moći poslužiti kao primjer kako mjeriti i poticati ujednačen jezični razvoj kod dvojezičnih govornika (Hržica, Brdarić, Tadić, Goleš, Roch, 2015).

Kada se raspravlja o dominantnosti jezika, nailazimo na problem kako je pravilno ispitati kod dvojezičnih govornika i potrebu za pronalazak načina za kvalitetno ispitivanje dominantnosti na svim jezičnim razinama u dvojezičnim zajednicama. Takvo ispitivanje važno je iz dva razloga:

Prvo, u području na kojem je dostupno dvojezično obrazovanje jedna od preporuka za odabir jezika školovanja može biti i dominantnost jezika. Drugo, djeca koja su od najranije dobi izložena dvama jezicima mogu pokazivati određena kašnjenja u jezicima koje paralelno usvajaju. (Hržica i sur., 2015: 36)

Prema autoricama, jedan od potencijalnih ispravnih načina na koji bi se dominantnost mogla ispitati bila bi uz dvojezičnog logopeda uz posebne testove koji nisu sastavljeni za monojezičnu djecu, a utvrđivanje dominantnosti važno je prije ulaska u obrazovni sustav.

2.1.3. Miješanje i prebacivanje kodova

Dvije pojave koje se ističu kada se raspravlja o dvojezičnosti i dvojezičnom usvajanju jezika su preključivanje ili prebacivanje koda (eng. *code-switching*) i miješanje kodova (eng. *code-mixing*). Pojedini će autori ove pojmove izjednačiti i za opisivanje ove pojave koristiti termin prebacivanje kodova. Drugi autori se ne slažu s ovom tvrdnjom i inzistiraju kako su to zasebni termini koji imaju vlastito značenje.

Miješanje kodova će kod usvajanja drugog jezika najčešće ukazivati na fazu razvoja djetetova govora. Djeca će tako primarno koristiti jedan jezik, ali će u nedostatku vokabulara ili radije jednostavnijeg i bržeg sporazumijevanja umiješati izraze iz dominantnog jezika. Ipak, i u govoru odraslih bilingvalnih govornika će u nekoj mjeri biti zastupljeno miješanje kodova, primjerice korištenje anglizama kod mlađe populacije ili kod odraslih u poslovnim i akademskim krugovima.

Razlikujemo dva podtipa miješanja kodova – vanjsko i unutarnje miješanje (Hencyber, 2009). Vanjsko miješanje kodova podrazumijeva da se miješaju kodovi dvaju različitih jezika, dok se unutarnje odnosi na miješanje kodova unutar jednog jezika, primjerice miješanje regionalnog ili čak obiteljskog govora sa standardnim varijetetom. Takvo miješanje kodova tvori treći, “novi” kod koji nastaje stapanjem dvaju jezika (Spice prema Hasan & Akhand, 2003). Miješanje kodova javlja se od druge do treće godine djetetova života, a prethodi mu tzv. *language blend* (stapanje jezika), odnosno pojava kada su dijelovi pojedine riječi spojeni s dijelovima riječi iz drugog jezika (Vujnović Malivuk, Palmović, 2015).

Osim vanjskoga i unutarnjega *code-mixinga*, razlikujemo također nekoliko podtipova s obzirom na mjesto na kojem se pojavljuje: simbolično (eng. *emblematic*), međurečenično (eng. *intersentential*), unutarrečenično (eng. *intrasentential*) i unutarleksikalno (eng. *intra-lexical*).

U engleskome se jeziku naziv *code-switching* koristi kada se opisuje uporaba dvaju ili više pretpostavljenih jezika, odnosno varijeteta, u istom komunikacijskom događaju. Bernard Spolsky (1998) prebacivanje kodova opisuje kao prebacivanje riječi i početak tzv. posuđivanja (eng. *borrowing*), a on podrazumijeva pojavu kada se nova riječ više ili manje integrira u drugi jezik. Također, navodi da postoji više različitih tipova prebacivanja kodova – primjerice kada imigranti integriraju mnoge riječi iz novog jezika u onaj stari i tako se često stvara tzv. *mixed code*. Bilingvalne osobe često prebacuju kodove prema prikladnosti, odnosno izabiru riječi prema lakoći dostupnosti u tom trenutku i često je to povezano s temom o kojoj govore. Spolsky (1998) prepoznaje i tzv. metaforičko prebacivanje (eng. *metaphorical switching*) koje je, kako navodi, snažan mehanizam za signaliziranje socijalnih stavova ili kao znak pripadnosti određenoj grupi ili solidarnosti (Spolsky, 1998:50).

J. Grosjean (2012) navodi kako će dvojezični govornici imati dva načina međudjelovanja ili interakcije, tzv. jednojezičan (eng. *monolingual mode*) i dvojezičan (eng. *bilingual mode*). Jednojezični način pretpostavlja da dvojezični govornici s dvojezičnim sugovornicima dijele samo jedan jezik, dok će u dvojezičnom govornici dijeliti više zajedničkih jezika te će se osjećati ugodnije u komunikaciju uvrstiti još jedan jezik i u toj interakciji prebacivati kodove. Postoji i treći, tzv. srednji način (eng. *intermediate mode*) kojim se opisuje interakcija između dvije dvojezične osobe od kojih jedna ili obje ne žele “miješati” jezike u komunikacij usprkos tomu što njihov sugovornik poznaje i taj jezik.

2.1.4. Samotumačenje

Kada djeca usvajaju dva jezika (J1 i J2) od rođenja, oba jezika smatraju prvim jezikom, a kako bi ih pravilno koristili, razvijaju posebne vještine među kojima se ističe i tzv. *samotumačenje* (eng. *self-interpreting*). Ono se može opisati kao svojstvena vještinu dvojezične djece koja istovremeno usvajaju jezike da tumače vlastite iskaze s jednog jezika na drugi (Chirsheva, 2010).

Djeca su tako u potpunosti sposobna razlučivati i istovremeno koristiti oba jezika, prilagođavajući se situaciji u kojoj se nalaze čak i kada toga nisu ni svjesna.

Kao dokaz njegove osjetljivosti na jezik sugovornika, dvojezično će dijete, ako ga sugovornik nije razumio, ponoviti isti iskaz, ali na drugom jeziku. Osim samotumačenja, ovakvi iskazi mogu se shvatiti i kao unutarrečenično prebacivanje kodova s obzirom na to da će dijete prebacivati kodove dok ne dobije pozitivnu reakciju od sugovornika, odnosno dok ga se ne razumije.

Uz samotumačenje, dvojezična djeca simultano provode i tzv. *samoispravljanje* (eng. *self-correction*). Samotumačenje je često popraćeno oklijevanjem koje se javlja ovisno o dominantnosti jednog od jezika i smjeru samotumačenja (J1 u J2 ili J2 u J1), a djeca riječi i fraze interpretiraju spontano ili namjerno. Kod namjernoga samotumačenja javlja se i samoispravljanje – kada dijete shvati da je iskoristilo riječ iz “krivog” jezika pa je zamjenjuje odgovarajućom riječju iz “pravoga” jezika (Chrisheva, 2010).

Prvi oblici samotumačenja često se mogu usporediti s pojavom miješanja tzv. *baby-talk* riječi s riječima iz odrasloga govora kod monojezične djece. (Chirseva, 2010). Dvojezična djeca će tako koristiti riječi iz dječjega govora uz odgovarajuće “odrasle” riječi iz dvaju jezika za označavanje istoga predmeta. Oni spajaju ova tri *ekvivalenta* na različite načine; na primjer, ruskim riječi za dječji razgovor mogu se koristiti zajedno s engleskim ekvivalentnim riječima za "odrasle". (Chirsheva:2010)

2.2. DVOJEZIČNOST

Dvojezičnost (polj. *dwujęzyczność*) ili bilingvizam (franc. *bilinguisme*, njem. *bilinguismus*, prema lat. *bilinguis*: dvojezičan) usporedna je upotreba dvaju jezika. Prva asocijacija na spomen dvojezičnosti najčešće podrazumijeva usvajanje dvaju jezika od najranije dobi na prirodan način, kroz odrastanje i jednaku tečnost u oba jezika. Grosjean (2008) naglašava kako je takva definicija manjkava te da će vrlo mali broj dvojezičnih govornika odgovarati tom opisu, što pretpostavlja da se svi ostali oblici uporabe i poznavanja dvaju jezika ne mogu nazivati dvojezičnošću (bilingvizmom).

Na lingvističkoj razini uvriježen je mit da dvojezični ljudi jednako i savršeno poznaju svoje jezike (Grosjean, 2010., 2013.). Neki dodaju da su dvojezični ljudi oni koji su jezike naučili kao djeca, a drugi dodaju da ne bi trebali imati istančan naglasak ni na jednom od njih. To su “pravi”, “čisti”, “uravnoteženi”, “savršeni” dvojezični ljudi. (...) Zapravo, većina dvojezičnih ljudi jednostavno ne nalikuje ovim rijetkim dvojezičnim osobama. Ako bi se kao dvojezične osobe računalo samo one koje prolaze kao jednojezični u svakom jeziku, za veliku većinu ljudi koji redovito koriste dva ili više jezika, ali koji nemaju tečnost na razini materinjeg jezika, ne bi postojala oznaka. (Grosjean, 2015: 573)

S druge strane, njegova će definicija dvojezičnosti biti jednostavna i inkluzivna: Dvojezična osoba koristi dva jezika – odvojeno ili zajedno – u različite svrhe, u različitim područjima života, s različitim ljudima (Grosjean, 2008). Nadalje, autor naglašava kako je kriterij tečnosti nedodostatan za opisivanje dvojezičnosti zbog činjenice da nastojanje da se postigne monojezična tečnost u oba jezika i “prestiz” koji s tim dolazi, sa sobom nose mnoge posljedice. Primjerice, mnogi dvojezični ljudi smatraju svoje jezične vještine neadekvatnim. Neki procjenjuju svoje jezične sposobnosti, dok drugi pokušavaju postići jednojezične norme, treći prikrivaju svoje znanje "slabijeg" jezika, a većina se ne smatra dvojezičnom unatoč činjenici da se u svakodnevnom životu služe dvama (ili više) jezika. (Grosjean, 1997 :166)

Kada raspravlja o dvojezičnom pojedincu, autor, uvodi i pojmove *jezičnih modusa*. Jezični modus je stanje aktivacije jezika i jezičnih procesa dvojezične osobe, a koji od modusa će biti aktiviran ovisi o jeziku sugovornika. Tako će dvojezična osoba u interakciji s monojezičnom osobom imati aktiviran samo jezik koji dijeli sa sugovornikom, dok će drugi jezik ostati neaktivan i tada govorimo o (potpunom) monojezičnome modusu. S druge strane, dvojezična osoba će s govornicima s kojima dijeli dva ili više jezika imati aktivirana oba jezična modusa i slobodno koristiti oba jezika u komunikaciji, s naglaskom na to da će jedan od jezika biti temeljni i “aktivniji”.

2.2.1. Vrste dvojezičnosti

Iako će se “pravom” ili “čistom” dvojezičnošću smatrati ona koja podrazumijeva poznavanje dvaju jezika na istoj razini, dvojezičnost je zapravo spektar, a u tom spektru razlikujemo razne tipove dvojezičnosti ovisno o stupnju poznavanja drugog jezika, učestalosti korištenja drugog jezika, funkcijama koje ispunjavaju određeni jezici i sl. Jedna od osnovnih podjela dvojezičnosti je ona na *pasivnu* i *aktivnu*.

Pasivna dvojezičnost, za razliku od *aktivne*, podrazumijeva mogućnost razumijevanja drugoga jezika, ali nemogućnost govorenja, odnosno proizvodnje izričaja na drugom jeziku. Nadalje, uravnoteženi ili *balansirani* bilingvizam predstavlja bilo koji stupanj poznavanja drugoga jezika, što može značiti tek nekoliko smislenih izraza.

Zatim se razlikuje *subordinirani* i *koordinirani* te *stabilan* i *nestabilan* bilingvizam. *Subordinirani* pretpostavlja da je sposobnost komuniciranja na drugom jeziku mjerljiva, dok *koordinirani* bilingvizam označava usvajanje više od jednog jezika u djetinjstvu ili usvajanje drugog jezika u kasnijoj dobi na vrlo visokoj razini. Spolsky (1998) u navodi kako su neurolingvistička istraživanja pokazala kako su kod osoba koje su dvojezične od najranije dobi parovi riječi (polj. *jablko* – hrv. *jabuka*) u mozgu „pohranjeni” na isto mjesto, dok su ti isti parovi riječi kod osoba koje su kasnije usvojile jezik pohranjeni u dijelovima mozga koji se ne preklapaju.

Stabilan bilingvizam podrazumijeva da se svaki od jezika, materinski i drugi jezik, koristi u različitim domenama u zajednici. *Nestabilan* bilingvizam pak označava da drugi jezik počinje zauzimati i domene za koje se nekada koristio materinski. Važno je još spomenuti *početni* bilingvizam, odnosno pojavu na samom početku učenja stranog jezika kada je sposobnost komuniciranja vrlo mala te *kolonijalni* bilingvizam u kojemu se drugi, odnosno kolonijalni jezik, prenosi uglavnom obrazovanjem..

Z. Jelaska (2005) navodi još neke vrste dvojezičnosti, a neke od dotadašnjih drugačije naziva

Dvojezičnost se najjednostavnije može opisati kao vladanje, odnosno služenje dvama jezicima (Jelaska, 2005). Najčešće se dvojezičnima smatraju osobe koje od najranijeg djetinjstva

tečno govore dva jezika, ali to je samo jedna od okolnosti u kojima osobe mogu biti ili postati dvojezične. Dvojezičnost se kao pojam definira na različite načine i među onima koji su se njom bavili postoje razilaženja u definicijama. Ne može je se ni isključivo svrstati u domenu određene discipline jer se proučava u okviru općeg jezikoslovlja, kognitivne lingvistike, sociolingvistike, etnologije, pa i psihologije, konkretnije psiholingvistike, neurolingvistike te razvojne lingvistike (Jelaska, 2005)

Jelaska (2005a) razlikuje četiri podjele dvojezičnosti – podjelu po vremenu, podjelu po jezicima, podjelu po jezičnim sposobnostima i podjelu po jezičnim djelatnostima.

a) Podjela po vremenu

Autorica najprije dvojezičnost dijeli po vremenu stjecanja drugog jezika na ranu (dječju) i kasnu (mladenačku i odraslu) dvojezičnost (Jelaska, 2005). Ranu dvojezičnost djeca stječu do jedanaeste ili dvanaeste godine, a nakon toga se stječe kasna dvojezičnost. Pod kasnu dvojezičnost ubrajaju se mladenačka (do sedamnaeste ili osamnaeste godine) te odrasla dvojezičnost (nakon osamnaeste godine). Između kasne i rane dvojezičnosti postoje izražene razlike, a Jelaska nabraja sljedeće:

“Npr. dvojezična djeca bolja su u odvajanju fonološke razine riječi, imaju višu metajeziku svijest, često im se i ranije pojavi, bolja su na ispitivanjima kreativnosti, što znači da prednost rane dvojezičnosti nadilazi samo jezično znanje.” (Jelaska, 2005:40)

Osim na ranu i kasnu dvojezičnost, podjela po vremenu podrazumijeva i podjelu na istovremenu i slijednu dvojezičnost, ovisno o usvajanju jezika. ako dijete usvaja oba jezika od rođenja, tada je riječ o *istovremenoj* dvojezičnosti, a ako se prvo usvaja jedan jezik (materinski), pa kasnije drugi jezik, neovisno usvaja li ga ili uči, govorimo o *slijednoj* dvojezičnosti (Jelaska, 2005). Kao granicu između istovremene i slijedne dvojezičnosti autorica navodi treću godinu života, odnosno usvajanje drugog jezika nakon treće godine se smatra slijednom dvojezičnošću.

b) Podjela po jezicima

Iduća podjela dvojezičnosti prema Zrinki Jelaska je podjela po jezicima. Unutar ove podjele postoje dvije podjele – podjela na *okomitu* i *vodoravnu* dvojezičnost te na *govornu* i *znakovnu* dvojezičnost.

Vodoravnom dvojezičnošću smatra se dvojezičnost u onom smislu u kojem se o njoj najčešće raspravlja, kao poznavanje dvaju jezika koja su dovoljno različita da bi ih svi smatrali dvama jezicima. Okomita dvojezičnost je daleko složenija, a smatra se kako je prisutna kod svih govornika koji, osim materinskog idioma, poznaju i koriste još i standardni varijetet (Jelaska, 2005).

U novije vrijeme se više pozornosti posvećuje i distinkciji između govorne i znakovne dvojezičnosti, koja je zastupljenija i podrazumijeva poznavanje dva *govorena jezika*. Znakovna dvojezičnost, s druge strane, osim govornog jezika, u obzir uzima i znakove, odnosno znakovni jezik kojim se sporazumijevaju gluhe i gluhonijeme osobe (Jelaska, 2005).

c) podjela po jezičnim sposobnostima

Kada se raspravlja o dvojezičnosti, često se kao prva asocijacija uzimaju osobe koje od djetinjstva u jednakoj mjeri poznaju i koriste dva jezika i tada govorimo o apsolutnoj (idealnoj) dvojezičnosti. U stvarnosti je takva idealna dvojezičnost rijetkost, odnosno upitno je postoji li uopće s obzirom da je jedan od dva jezika u tom odnosu dominantan (jači), a ova teza potvrđena je istraživanjima koja su dokazala da dominantnijim jezikom sudionici istraživanja reagiraju brže. Odnos između dvaju jezika može se promijeniti. Neuravnotežena dvojezičnost tako nosi i naziv dominantna dvojezičnost, a drugi jezik – slabiji. (Jelaska, 2005)

d) podjela po jezičnim djelatnostima

Kroz obrazovanje, glazbu, filmove ili odrastanje u više kultura osobe često “upiju” jedan ili više jezika, ali se njime ne mogu služiti, već ga samo razumiju. Jelaska (2005) će takvu dvojezičnost nazvati *pasivnom*, a ako su osobe sposobne sporazumijevati se, odnosno govoriti i pisati određeni jezik, riječ je o *aktivnoj* dvojezičnosti.

2.3. PSIHOLINGVISTIČKI ASPEKT DVOJEZIČNOST I JEZIČNOG USVAJANJA

2.3.1. Psiholingvistika

Psiholingvistika je interdisciplinarna znanstvena disciplina nastala integracijom dvaju disciplina, psihologije i lingvistike, koja proučava kako ljudi usvajaju, razumiju i proizvode govorni i pisani jezik. Najjednostavnije bi se psiholingvistika mogla definirati kao proučavanje uma i jezika (Purba, 2018).

Glavne točke proučavanja psiholingvistike su jezična proizvodnja ili produkcija, jezično primanje ili percepcija i usvajanje jezika. Jezičnom produkcijom smatraju se procesi uključeni u stvaranje i izražavanje značenja jezikom, jezičnom percepcijom procesi tumačenja i razumijevanja pisanog i govornog jezika, a usvajanje jezika, na procese usvajanja materinjeg ili drugog jezika (Purba, 2018). Osim glavnih točaka, psiholingvistika se bavi proučavanjem bolesti i problema povezanih s jezikom te kognitivnih mehanizama koji se odvijaju u mozgu prilikom obrađivanja jezičnih informacija.

Početak pedesetih godina prošlog stoljeća počinje razvoj psiholingvistike kao moderne discipline, a gotovo dvadeset godina kasnije počinje se proučavati kao zasebna disciplina (ranije se proučavala u sklopu psihologije ili lingvistike) te se osnivaju Europsko društvo psiholingvista (1979) u Nizozemskoj i Internacionalno društvo za primijenjenu psiholingvistiku (1985) u Barceloni (Savić, 1986). Ocem psiholingvistike smatra se Jacob Robert Kantor koji je prvi put upotrijebio termin u svojoj knjizi *Objektivna psihologija gramatike* 1936. godine.

2.3.2. Usvajanje jezika kod dvojezičnih govornika

Usvajanje se u hrvatskom jeziku naziva i *ovladavanjem jezikom*, a ono ima dvije podređenice: usvajanje i učenje. Usvajanje (polj. *akwizycja języka*) će tako biti spontano i prirodno, dok će učenje (polj. *nauka języka*) biti svjesno i osviješteno (Jelaska, 2007). Istovremeno usvajanje dvaju jezika nazivamo dvojezičnim usvajanjem prvog jezika. (Vujnović Malivuk, Palmović, 2015: 21)

Bernard Spolsky (1998) tvrdi da djeca usvajaju jezik i socijalne vještine zajedno. Čak i mala djeca dok su još u fazi kada ne govore prave riječi, na drukčiji način se obraćaju „malim“ stvarima (životinjama, igračkama, drugim bebama) nego odraslima, pa možemo vidjeti da su naučili da se bebama obraća drugim „varijetetom“ odnosno tzv. *tepanjem* (eng. *baby talk*). Djeca moraju također usvojiti socijalna pravila govorenja – kada govoriti, kada biti tih, kada govoriti glasnije, kada započeti razgovor itd. (Spolsky, 1998).

Veliki broj autora smatra da dvojezična djeca istovremeno prolaze kroz dvije faze usvajanja jezika (Malivuk, Palmović prema Fierro-Cobas i Chan: 2015). U prvoj fazi riječ je o nediferenciranom monolingvalnom sustavu u kojem su prisutni elementi oba jezika, a u drugoj fazi jezici počinju funkcionirati kao odvojeni sustavi. Dakle, dvojezična i monojezična djeca prolaze kroz iste razvojne procese prilikom usvajanja jezika, samo se u slučaju dvojezične djece usvajaju dva jezika.

Od rođenja do drugog mjeseca života javlja se *gukanje*, od drugog do šestog mjeseca *brbljanje*, a od šestog do petnaestog mjeseca pojavljuju se *prve riječi*, iako dob djetetove prve riječi može biti nešto odgođena, što se ne smatra zabrinjavajućim, osim ako dijete proizvodi manje od jedne nove riječi tjedno (Malivuk, Palmović, 2015). Kada je u pitanju dječje brbljanje, zanimljivo je primijetiti da ti rani izrazi poprimaju intonaciju, ritam i zvukove materinjeg jezika jednojezičnog novorođenčeta. S druge strane, još uvijek nije dovoljno istraženo znači li to da će kod dvojezičnih govornika pokazivati karakteristične obrasce brbljanja koji odgovaraju njihovim dvama materinjim jezicima (Andruski, Geoffrey, 2013).

Prve dječje riječi su njihova *prva smisljena govorna produkcija*. Monolingvalna djeca stječu rječnik od otprilike 50 riječi s 18 mjeseci starosti (dobni raspon od 15 do 22 mjeseca) (Kuvač Kraljević i Kologranić Belić, 2015). Vokabular dvojezične djece iste dobi također sadržava 50, ali se računaju riječi naučene na oba jezika (Malivuk, Palmović prema Pearson, Fernandez i Oller, 2015). Od prve do druge godine života jezici su još uvijek nediferencirani, pa dolazi do miješanja jezika, odnosno, dijelovi riječi iz jednog jezika spajaju se s dijelovima riječi iz drugog – tzv. *language blend* (Malivuk, Palmović, 2015).

Kod jednojezičnih govornika nove riječe usvajaju se tzv. *principom međusobnog isključivanja*, odnosno tako da se prepoznaje da se novom riječju imenuje nove pojmove.

Međutim, dvojezična djeca, već od rane dobi, proizvode riječi s istim značenjem u drugom jeziku te u prosjeku kodiraju 30% riječi na oba jezika u fazi razvoja od 2 do 12 riječi, pa sve do faze kad nauče do 500 riječ, a to ukazuje na to da imaju dva odvojena leksička sustava (Malivuk, Palmović prema Pearson, Fernandez i Oller, 2015).

Središnje istraživanje koje je udarilo temelje mnogim budućim istraživanjima o usvajanju jezika je istraživanje profesora Wenera Leopolda. Leopold je kao ispitanika izabrao svoju kćer Hildegardu koja je simultano usvajala njemački i engleski jezik od rođenja. Jezični razvoj koji je Leopold promatrao prilikom istraživanja podijelio je na pet faza:

1. početna faza u kojoj se jezici miješaju
2. postupno odvajanje dvaju jezika
3. utjecaj jednog jezičnog sustava na drugi
4. dominantnost jednog jezika
5. nagla promjena u ravnoteži prilikom promjene uvjeta

(Vilke prema Leopold: 1991).

Primijetio je kako je jezični razvoj djevojčice bio prilično sličan onom u monojezične djece, odnosno kako ona prolazi kroz iste faze kao i djeca koja usvajaju samo jedan jezik. Ipak, dvojezična djeca prilikom usvajanja posjeduju veću mentalnu fleksibilnost koja je nužna kako bi mogla usvojiti dva (ili više) različita jezična sustava i njima se služiti. Širina vokabulara kod dvojezične djece u 18. mjesecu života i monojezične djece iste dobi također se ne razlikuje i iznosi oko 50 riječi, s tim da će kod dvojezične djece to biti zbroj usvojenih riječi u oba jezika (Malivuk, Palmović prema Kuvač Kraljević i Kologranić Belić, 2015).

2.3.3. Usvajanje dvaju jezičnih sustava

Kada se raspravlja o usvajanju jezičnih sustava kod dvojezične djece, dio stručnjaka smatra kako dvojezična djeca na početku usvajanja jezika imaju jedan jezični sustav (*Unitary Language System – ULS*), a između druge i treće godine života razvijaju različite (odvojene) jezične sustave i da se ta dva sustava međusobno prožimaju (Paradis, Genesee, 1996).

Kada je riječ o jezičnim sustavima, među stručnjacima postoji razlika u mišljenju, pa će tako u svom radu *The Influence of Bilingualism on Cognitive Strategy and Cognitive Development* (1977) o dječjem razvoju, Sandra Bez-Zeev naglasiti kako će djeca u procesu usvajanja ili učenja jezika morati također naučiti i dva različita sustava pravila kako bi bila u mogućnosti razaznati o kojemu se jeziku radi, odnosno u koju će “ladicu” pospremiti određenu riječ ili izraz i za to posebno koristiti jezične strategije (Ben-Zeev, 1977).

U svojem radu *Syntactic Acquisition in Bilingual Children* (1996), autori će postaviti hipotezu usvajaju li dvojezična djeca jezične sustave kao *autonomne* ili *međuovisne* i ukazati na manjkavost teorije o jedinstvenom jezičnom sustavu na metodološkom i iskustvenom polju (Paradis, Genesee, 1996). Primarno naglašavaju kako je uzimanje fenomena miješanja kodova (*code-mixing*) kao relevantnog dokaza za potkrepljivanje hipoteze o jedinstvenom jezičnom sustavu upitno, ali da ono može odražavati međuovisnost dvaju jezičnih sustava, budući da miješanje sintaktičkih struktura iz različitih jezika sugerira da jezici utječu jedan na drugog tijekom procesa usvajanja. Analiza iskaza s mješovitim kodom i ispitivanje obrazaca i ograničenja u miješanju koda može pružiti uvid u to kako se dvojezična djeca snalaze i integriraju sintaktička pravila svoja dva jezika. (Paradis, Genesee, 1996).

S druge strane, u suprotnosti s miješanjem kodova, autori navode tri hipoteze, odnosno tri načina razvoja jezičnih sustava (sintakse) kod djece: *autonomni*, *međuovisni* i *zakašnjeli (odgođeni)* razvoj. Na ovaj način nastoji se opisati u kakvoj su interakciji dva jezika kod dvojezične djece i kako međusobno utječu na njihovo usvajanje sintaktičkih struktura. (Paradis, Genesee, 1996).

- 1) **Neovisni razvoj:** Neovisni ili autonomni razvoj pretpostavlja da se svaki jezik razvija neovisno, prateći razvojnu putanju identičnu onoj jednojezične djece koja uče taj jezik, a

sintaktički razvoj dvojezične djece u svakom jeziku je različit i na njega ne utječe postojanje drugog jezika. Prema ovom stajalištu, gramatičke strukture svakog jezika uče se kroz mehanizme specifične za taj jezik.

- 2) **Međuovisni razvoj:** Međuovisni razvoj podrazumijeva da dva jezika dvojezične djece međusobno djeluju i utječu jedan na drugog tijekom procesa usvajanja sintakse. Prema tom stajalištu, usvajanje sintaktičkih struktura u jednom jeziku može utjecati na usvajanje ekvivalentnih struktura u drugom jeziku i ukazuje na međusobnu povezanost jezičnih sustava. Međujezični učinci i prijenos sintaktičkih informacija između dvaju jezika smatraju se dokazom ove teorije.
- 3) **Zakašnjeli razvoj:** Zakašnjeli razvoj implicira da, u usporedbi s jednojezičnom djecom, dvojezična djeca mogu iskusiti kašnjenje u usvajanju specifičnih gramatičkih obrazaca u oba jezika. Ovo kašnjenje može biti povezano s lingvističkom složenošću učenja dvaju jezika koji se simultano usvajaju ili može biti uzrokovano potrebom da se razlikuju gramatička pravila pojedinog jezika. Dvojezična djeca će ponekad sporije napredovati u pojedinim sintaktičkim područjima, ali poslije sustići jednojezične vršnjake kako njihove jezične vještine sazrijevaju.

2.3.4. Fonološko usvajanje jezika kod dvojezične djece

Osim *neovisnih* i *međuovisnih* načina usvajanja (razvoja) jezičnih sustava, treća mogućnost je da su ta dva sustava u *međusobnoj interakciji* (Fabiano-Smith, Goldstein, 2015, prema Paradis, 2001, Paradis & Genesee, 1996). Međuovisnost je definirana trima hipotezama: *prijenosom*, *usporavanjem* i *ubrzanjem* dvojezičnog usvajanja jezika (Fabiano-Smith, Goldstein, 2015, prema Paradis & Genesee, 1996).

Prema tome, *prijenos* će podrazumijevati utjecaj jednog jezika na proizvodnju drugog jezika, *usporavanje* pretpostavljati da dvojezična djeca mogu stjecati jezične vještine sporije u usporedbi s jednojezičnom djecom, a *ubrzanje* da se određeni aspekti jezičnog razvoja mogu

odvijati brže u dvojezične djece zbog interakcije između njihova dva jezika (Fabiano-Smith, Goldstein, 2015). Ove su hipoteze posebno primjenjive u kontekstu *fonološkog usvajanja*.

Proces kojim višejezična djeca usvajaju i razvijaju jezične glasovne obrasce i pravila u dva ili više jezika naziva se *fonološkim usvajanjem*. Kada govorimo o prijenosu, usporavanju i ubrzanju u okviru fonološkog usvajanja, pronalaze se pretpostavke navedene u (1), prema Fabiano-Smith, Goldstein (2015).

(1)

i. Pretpostavka prijenosa u kontekstu fonološkog usvajanja odnosi se na pojavu glasova ili zvučnih obrazaca specifičnih za jedan jezik u drugom jezičnom kontekstu, ukazujući na interakciju između dvaju jezika kod dvojezičnih osoba.

ii. Hipoteza usporavanja predlaže da dvojezična djeca mogu sporijim tempom usvajati određene jezične značajke u usporedbi s jednojezičnom djecom zbog fonotaktičkih ograničenja u jednom jeziku koja ometaju usvajanje drugog jezika.

iii. Hipoteza ubrzanja pokazuje na to da dvojezična djeca mogu pokazati bržu stopu usvajanja u usporedbi s jednojezičnom djecom u određenim slučajevima. Neka su istraživanja pokazala dokaze o ubrzanju, ali ono je rjeđe od usporavanja.

Jedan od ključnih koncepata u okviru fonološkog usvajanja jezika je i *fonetska sličnost* među dvama jezicima. Kada je riječ o fonološkom usvajanju drugog jezika, govornici identificiraju glasove iz drugog jezika koristeći fonemske kategorije iz svojeg materinjeg jezika. Sukladno tomu, višejezična djeca tumače fonetski usporedive glasove u svoja dva jezika kao zajedničke, što dovodi do njihove klasifikacije u istu fonemsku kategoriju, a kategorizacija omogućuje lakši pristup i proširenje tih sličnih glasova u fonetski kontekst obaju jezika. (Fabiano-Smith, Goldstein, 2015). Na primjeru istraživanja sa španjolsko-engleskom dvojezičnom djecom, autori navode kako dvojezična djeca stječu više iskustva u produkciji fonetski sličnih (zajedničkih) zvukova u

usporedbi s fonetski različitim (nezajedničkim) zvukovima, što potencijalno utječe na točnost u njihovoj produkciji. Unatoč činjenici da oba jezika koriste isti zvuk, ključna svojstva fonema ostaju netaknuta, osiguravajući pravilno razlikovanje riječi. (Fabiano-Smith, Goldstein, 2015).

2.3.5. Roditeljske strategije za usvajanje jezika

Iako će dvojezična djeca simultano usvajati oba jezika, neće ih koristiti u istoj mjeri te će svaki od jezika imati svoju ulogu, odnosno dolazi do funkcionalne raspodjele (Filipović, 1967.). Tako će primjerice u situacijama u kojima svaki od roditelja s djetetom razgovara isključivo na svojem materinskom jeziku, dijete vezati određeni jezik za roditelja i prirodno gotovo isključivo razgovarati s roditeljem na njegovu materinskom jeziku.

Ova roditeljska strategija rane dvojezičnosti, pod nazivom OPOL (eng. *one parent, one language*) smatra se vrlo korisnom za simultano usvajanje jezika, uz pretpostavku da ono ne smije biti neprirodno, dijete ne smije biti prisiljeno i roditelji trebaju u što većoj mjeri izjednačiti učestalost korištenja oba jezika kako dijete ne bi jedan od jezika smatralo manje važnim – sekundarnim. Zanimljivo je da će djeca koja su naviknuta sa svakim od roditelja razgovarati isključivo na jednom jeziku biti zbunjena ili čak frustrirana kad im se roditelj obrati drugim jezikom jer vežu emocije uz interakciju i jezik na kojemu razgovoraju s roditeljem i taj jezik postaje njihov *zajednički jezik*. Osim roditelja, u OPOL strategiji sudjeluju i braća i sestre, bake i djedovi i dr. što podrazumijeva disciplinu, empatiju i prilagodljivost kako bi ona bila uspješna (Barron-Hauwaert, 2011).

Odgoj dvojezične djece nosi određene izazove, osobito ako postoji svijest o pravilnom i uspješnom prenošenju jezika. Grosjean (2009) navodi kako je jedna od korisnih metoda također i tzv. *dom - izvan doma* (eng. *Home – Outside The Home*) metoda koja podrazumijeva da se jedan od jezika kojem se dijete želi izložiti (većinom manjinski jezik) govori samo unutar kuće, a drugi izvan.

Svaka dvojezična obitelj je individualna, što razvijanje jedinstvenih načela o pravilnom odgoju dvojezične djece čini izazovnim. Međutim, Grosjean navodi kako određene točke zaslužuju posebnu pozornost. Za početak, roditelji bi trebali razumjeti varijable koje olakšavaju usvajanje jezika, poput važnosti potrebe, količine i vrste inputa, uloge obitelji, angažmana škole i zajednice te stavova o jeziku, kulturi i dvojezičnosti. Nadalje, djeca bi trebala biti izložena jednojezičnim kontekstima u kojima se redovito govori samo jedan jezik kako bi im se olakšao prijelaz između jednojezičnih i višejezičnih komunikacijskih stilova. Zatim naglašava kako roditelji trebaju pomoć drugih (baka, djedova, prijatelja, učitelja i dr.) na svom višejezičnom putovanju, a oni bi trebali poticati jezični razvoj svoje djece i kada djeca budu dovoljno zrela, uključiti ih u otvorene rasprave o dvojezičnosti i bikulturalizmu kako bi im pomogli da razumiju svoja jezična i kulturološka iskustva.

Konačno, iako će se pojaviti poteškoće s obzirom da je odgoj dvojezične djece kompleksan proces, dvojezičnost bi trebala biti izvor užitka i za roditelje i za djecu te bi, u slučaju da poteškoće prevagnu nad užitkom (primjerice ako se dijete počinje osjećati primorano), roditelji trebali preispitati ulogu jezika kod djece i napraviti potrebne preinake. (Grosjean, 2009)

2.3.6. Usporedba veličine vokabulara kod dvojezične i jednojezične djece

Veličina vokabulara jedan je od ključnih indikatora o pravilnom razvoju jezične sposobnosti kod djece, kako u dvojezične, tako i u jednojezične. Moglo bi se smatrati da dvojezično dijete ima posebnu jezičnu poteškoću ako je do dvadesetog mjeseca života usvojilo manje od dvadeset riječi u oba jezika (Vujnović Malivuk, Palmović, 2015).

U svojoj studiji A. De Houwer, M. H. Bornstein i D. Putnick (2015) bave se usporedbom veličine vokabulara kod male djece. Kako bi usporedili veličinu vokabulara dvojezične i jednojezične djece, proveli su istraživanje koje je uključivalo 102 djece u dobi od 22 do 30 mjeseci koja su bila jednojezična i govorila samo engleski ili dvojezična i govorila engleski i španjolski.

Prema studiji, veličina rječnika dvojezične i jednojezične djece nije se značajno razlikovala u pogledu toga koliko su dobro razumjeli riječi. Međutim, u usporedbi s jednojezičnom djecom, dvojezična djeca ukupno su koristila manje riječi u svojem govoru. Zanimljivo je primijetiti da je

španjolski vokabular dvojezične djece bio znatno manji, dok je njihov vokabular engleskog jezika bio ekvivalentan onom jednojezične djece. (De Houwer, Bornstein, Putnick, 2014).

Neke od varijabli koje su mogle utjecati na povećanje engleskog vokabulara djece u odnosu na njihov španjolski vokabular su: *jezična dominacija, izloženost jeziku, upotreba jezika te kulturni čimbenici*. Djeca vokabular najuspješnije usvajaju pasivnim slušanjem (tzv. *background hearing*), kroz značajne interakcije s odraslima, s naglaskom na pozitivno potkrepljenje te igru, stoga će veličina vokabulara uvelike ovisiti i o angažmanu roditelja/skrbnika/odgajatelja djeteta. (tzv. *Helen Doron* metoda)

Kada je riječ o vokabularu, zanimljivo je istaknuti i fenomen “prve riječi”, posebice ako na trenutak zanemarimo riječi “mama” i “tata” i njihove neznatne varijacije, ovisno o jezicima koje dijete usvaja. Prve riječi kod dvojezične djece javljaju se između 12 i 13 mjeseci života, otprilike kada i kod jednojezične djece (Vujnović Malivuk, Palmović, 2015). Dvojezična djeca će simultano usvajati dva (ili više) naziva za pojedinu stvar ili pojavu kojima su okruženi pa će morati “izabrati” jedan od dva naziva kada prvi put samo imenuje tu stvar ili pojavu. Što će biti prva riječ, ovisit će, među ostalim, i o roditelju/skrbniku s kojim dijete provodi veći dio vremena, posebno u slučaju da roditelji koriste OPOL metodu učenja jezika. Iskustva pojedinih roditelja dvojezične djece naglašavaju i da će se prva “prava” riječ razlikovati i od djeteta do djeteta, čak i kada su na isti način izložena jezicima.

2.3.7. Poteškoće kod usvajanja jezika kod dvojezične djece

Ponekad će se djeci koja imaju govorne poteškoće, a uz to su i dvojezična, te poteškoće pripisivati upravo dvojezičnosti. Ipak, s obzirom da je simultano usvajanje dvaju jezika složen proces, određeni dio stručnjaka koji se bavi jezičnom patologijom zalaže se da postoji mogućnost da će dvojezičnost utjecati na dominantnost jednog od jezika, gubitak jednog od jezika, ispreplitanje jezika ili blago zaostajanje u usvajanju i govoru. Neke od zastarjelih mišljenja donose Kristina Vujnović Malivuk i Marijan Palmović u svojem pregledu istraživanja povezanosti dvojezičnosti i jezičnih poteškoća:

Dvojezična djeca imaju manji receptivni vokabular (Bialystok, 2010), a na zadacima imenovanja slika dvojezični ispitanici su sporiji (Gollan i suradnici, 2005) i češće rade pogreške (Gollan i suradnici, 2007), čak i u svom prvom i dominantnom jeziku. Testiranja inteligencije dugo su vremena ukazivala na nižu inteligenciju dvojezične djece zbog pristranosti verbalnih testova koji su favorizirali jednojezične ispitanike. (Vujnović Malivuk, Palmović, 2015: 22–23).

Autorice se osvrću i na istraživanje Johanne Paradis (2010) koja ispituje jezični razvoj dvojezične djece i djece s posebnim jezičnim teškoćama (PJT) kako bi se razumjele sličnosti i razlike između dviju skupina. Rezultati istraživanja sugeriraju da dvojezična djeca mogu nadoknaditi zaostatak u usvajanju jezika unatoč nekim početnim kašnjenjima, dok djeca s PJT-om i dalje imaju poteškoća u jezičnom razvoju u školskoj dobi. Obje skupine pokazuju sličnosti u određenim jezičnim aspektima, poput slaganja subjekta i predikata i točnosti u sintaktičkim strukturama. Međutim, postoje i istaknute razlike, pri čemu dvojezična djeca s PJT-om pokazuju više pogrešaka u korištenju netočnih oblika u svojem drugom jeziku u usporedbi s jednojezičnom djecom s PJT-om. Kada je u pitanju ispravnost uporabe gramatičkih morfema, nije zamijećena razlika između dvojezične i jednojezične djece s PJT-om.

Ovi rezultati dovode u pitanje ideju da je dvojezičnost uzrok kašnjenja u govoru i podupiru važnost stalne izloženosti i jednom i drugom jeziku kod dvojezične djece s posebnim jezičnim teškoćama (PJT) te impliciraju da navedene greške ustvari upućuju na vrstu kreativnosti u korištenju i usvajanju drugog jezika. (Vujnović Malivuk, Palmović, 2015).

Grosjean će, pozivajući se na Sussane Döpke, istraživačicu dvojezičnosti i logopedinju, opovrgnuti mišljenje da dvojezičnost može uzrokovati ili pogoršavati jezične poteškoće. S. Döpke se zalaže da napuštanje manjinskog (kućnog) jezika neće povećati sposobnosti dvojezičnog djeteta u većinskom (školskom) jeziku, naprotiv, može imati druge negativne implikacije. Uvriježeno je i netočno mišljenje da bi se djetetova teškoća popravila kad bi roditelji “prešli” na samo jedan jezik. Grosjean naglašava da promjene u obiteljskoj jezičnoj ekologiji i uklanjanje jezika neće poboljšati poremećaj, štoviše, obrazac nedostatka kod jednojezične i dvojezične djece sa specifičnim jezičnim oštećenjem (SLI) je isti. Ipak, smatra da roditelji dvojezične djece s poteškoćama trebaju slijediti dobro uspostavljenu obiteljsku strategiju i primati podršku okoline i stručnjaka, poput pedagoga i logopeda specijaliziranih za dvojezičnu djecu. (Grosjean, 2009).

Nadalje, Grosjean naglašava da se višejezične obitelji u odgoju susreću s različitim izazovima, ali i kako ne postoje “zlatna”, odnosno univerzalna pravila koja vrijede za sve obitelji. Odgoj dvojezične djece zahtijeva uzimanje u obzir niza značajnih čimbenika, među ostalim: razumijevanje čimbenika koji pomažu djeci u usvajanju jezika uz prvi jezik, redovito stavljanje djece u jednojezične situacije kada je to moguće, podrške ostalih osoba u djetetovu životu u pothvatu da njihova djeca postanu dvojezična i naposljetku, pretvaranje dvojezičnosti u izvor radosti za oba roditelja i djecu. (Grosjean, 2009).

2.3.8. Utjecaj dvojezičnosti na kognitivne sposobnosti

Istraživanja koja su bila provedena do šezdesetih godina prošlog stoljeća, suprotno onim današnjim, dvojezičnost su prikazivala kao negativnu pojavu, smatrajući je „jezičnim hendikepom” i krivcem za govorne smetnje i siromašniji vokabular, kao i lošiju artikulaciju, lošiju sposobnost pisanja (npr. eseja), više gramatičkih pogrešaka u govoru i pisanju te čak i slabiju sposobnost rješavanja matematičkih problema.

Takav stav prema dvojezičnosti mijenja se nakon članka *The relation of bilingualism to intelligence* E. Peal i W. E. Lamberta (1962.) Sudionici njihova istraživanja bile su dvije skupine djece – djeca koja su bila dvojezična i govorila engleski i francuski te djeca koja su govorila samo francuski, a obje skupine rješavale su iste testove. Rezultat istraživanja pokazao je da su dvojezični ispitanici imali viši postotak riješenosti testova, što implicira da razvijaju metalingvističku sposobnost i osviještenost ranije nego monolingvalni ispitanici i općenito imaju razvijenije kognitivne sposobnosti, među ostalim: izvršne funkcije, bolju pozornost, kognitivnu fleksibilnost, vještine rješavanje problema i potencijalno kognitivnu otpornost u starijoj dobi.

U nastojanju da pronađu vezu između očuvanja kognitivnih sposobnosti i dvojezičnosti, nekolicina autora, među ostalim i E. Bialystok, proveli su istraživanje o utjecaju očuvanja *bijele tvari* kod dvojezičnih i jednojezičnih govornika. Rezultati su pokazali da je u dvojezičnih osoba opažen očuvani integritet bijele tvari koja igra ključnu ulogu u olakšavanju komunikacije između različitih regija mozga, što bi mogao biti jedan od temeljnih čimbenika koji doprinose kognitivnim prednostima povezanim s dvojezičnošću. Neke od kognitivnih prednosti koje autori navode su poboljšana izvršna kontrola i pažnja i kognitivna fleksibilnost, koje su primijećene kod dvojezičnih

osoba tijekom cijelog životnog vijeka. Nadalje, dvojezičnost može pridonijeti njihovoj kognitivnoj i moždanoj rezervi, potencijalno smanjujući rizik od kognitivnog opadanja povezanog sa starenjem i neurodegenerativnim bolestima. (Bialystok i ostali, 2011).

U okviru rasprave o utjecaju dvojezičnosti na mozak zanimljivo je istaknuti istraživanje F. Grosjeana (1989) o neuralnim mehanizmima i kognitivnim procesima uključenim u jezičnu obradu i produkciju dvaju jezika. Često će se dvojezične osobe opisivati kao dvije simultano jednojezične osobe u jednom. Grosjean će istaknuti postojanje druge mogućnosti:

Predstavljena su dva pogleda na dvojezičnost – **jednojezično** ili **frakcijsko** stajalište koje smatra da je bilingvalna osoba (ili bi trebala biti) dvije monolingvalne u jednoj osobi, i **dvojezično** ili **holističko** stajalište koje kaže da je koegzistencija dvaju jezika u bilingvalnoj osobi proizvela jedinstvenog i specifičnoga govornika-slušaća. (Grosjean, 1989: 3)

Naglašava da neurolingvisti moraju biti oprezni kada pretpostavljaju da obrada jezika i reprezentacija kod dvojezičnih pojedinaca odražavaju one kod jednojezičnih pojedinaca. Grosjean ističe da reprezentacija jezika kod bilingvalnih pojedinaca nije samo kombinacija dva odvojena i neovisna jezična sustava niti svaki jezik djeluje izolirano unutar mozga. Umjesto toga, jezici su međusobno povezani i utječu jedni na druge, oblikujući način na koji dvojezične osobe obrađuju i proizvode jezik. Dvojezičnost uvodi razinu složenosti i međusobne povezanosti između jezika koja može značajno utjecati na to kako mozak obrađuje i predstavlja jezik. Za razliku od jednojezičnih pojedinaca, koji obično imaju jedan dominantan jezik, dvojezične osobe imaju dva (ili više) jezika koji koegzistiraju i međusobno djeluju u njihovu jezičnom repertoaru. To znači da su neuralni mehanizmi i kognitivni procesi uključeni u jezičnu obradu i produkciju zamršeniji kod dvojezičnih osoba.

Istraživanja *neuroimaginga* (oslikavanja mozga) pokazala su da dvojezične osobe pokazuju različite obrasce aktivacije mozga u usporedbi s jednojezičnim. Područja mozga uključena u jezičnu obradu, kao što su prefrontalni korteks i prednji cingularni korteks, mogu pokazivati različite obrasce aktivacije kod dvojezičnih osoba ovisno o čimbenicima kao što su poznavanje jezika, jezična dominacija i jezični kontekst. Ove razlike mogu odražavati dodatne kognitivne zahtjeve potrebne za dvojezičnu jezičnu kontrolu i prebacivanje. Kod dvojezičnog mozga primijećena je poboljšana povezanost u moždanim mrežama zaduženim za kontrolu jezika

i izvršne funkcije, što pretpostavlja da su dvojezične osobe razvile specijalizirane živčane puteve za učinkovito upravljanje i integraciju svoja dva jezika. (Grosjean, 1989)

2.3.9. Utjecaj dvojezičnosti na bolesti demencije i Alzheimerera

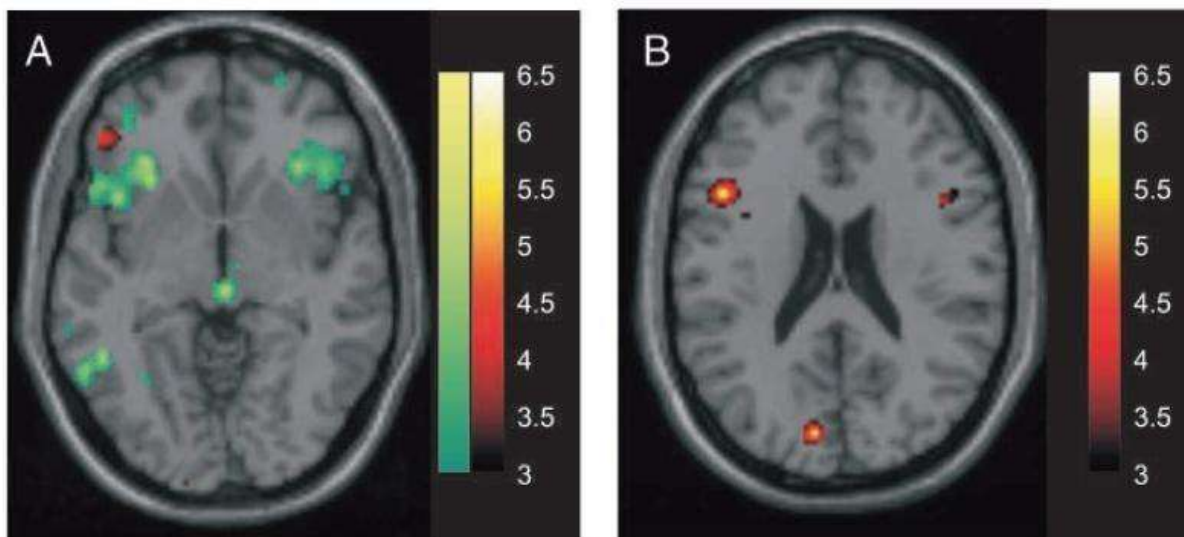
Znanstvenici se danas gotovo jednoglasno slažu kako dvojezičnost pozitivno utječe na kognitivni razvoj čovjeka, kao i njegove jezične sposobnosti, a pri istraživanju psiholingvističkog aspekta dvojezičnosti došli su do zapanjujućeg rezultata – dvojezične osobe rijede i kasnije obolijevaju od bolesti. Potencijalne kognitivne prednosti koje dvojezičnost nosi su odgađanje početka Alzheimerove bolesti i ublažavanje njezinih učinaka. Također, istraživanja pokazuju da dvojezičnost može doprinijeti kognitivnoj rezervi, poboljšanju otpornosti mozga i kompenzacijskih mehanizama.

Gotovo je nevjerojatno da će poznavanje više jezika imati takav snažan utjecaj, posebno uz da su učinci starenja na mozak smanjeni kod dvojezičnih odraslih osoba (*Canadian Council on Learning CCL*, 2008) i da pojava demencije može biti odgođena kod dvojezičnih osoba s demencijom u usporedbi s jednojezičnima. (Brini i ostali, 2020)

U svojem radu *Delaying the onset of Alzheimer disease* Fergus I.M. Craik, Ellen Bialystok i Morris Freedman, prikazali su istraživanje provedeno na 184 bilingvalna pacijenta kojima je dijagnosticirana Alzheimerova bolest. Ispitanici su bili podvrgnuti raznim laboratorijskim testovima, neuropsihološkim evaluacijama te magnetnoj rezonanci (MR). Autori su zaključili da je kod dvojezičnih pacijenata bolest bila manje progresivna, odnosno kasnije su se pojavljivali simptomi.

Dvojezičnost nije spriječila bolest, već ju je usporila i odgodila njezine simptome. Nadalje, istraživanje veze između dvojezičnosti i Alzheimerove bolesti koje je proveo Dr. Tom Schweizer donijelo je mnoge zanimljive rezultate. On je ispitanike podijelio u dvije skupine, a polovica ispitanika bila je dvojezična. Svi ispitanici imali su dijagnosticiranu vjerojatnu Alzheimerovu bolest te su imali sličan stupanj edukacije i slične vještine. Obje skupine su jednako dobro riješile testove, ali na MR snimci mozga bilingvalnih osoba uočava se dvostruko više oštećenja, što svjedoči da su njihovi mozgovi bolje opremljeni za nošenje sa štetom koju je nanijela bolest.

Na temelju istraživanja, Schweizer zaključuje kako je nevjerojatno što dosad nijedan poznati lijek za Alzheimerovu bolest nije uspio usporiti ili odgoditi bolest u mjeri u kojoj mozak bilingvalnih osoba to čini sam. Na slici u nastavku je prikazana aktivnost bilingvalnog mozga (slika A) i monolingvalnog mozga (slika B).

Izvor: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2643466/>

2.3.10. Utjecaj dvojezičnosti na poimanje svijeta i kulture

Kao jedna od prednosti dvojezičnosti navodi se i otvorenost uma, posebno prema drugim kulturama i narodima, što ne čudi, s obzirom da su bilingvalni govornici često i bikulturalni. Uronjenost u dvije kulture dvojezičnu osobu čini otvorenijom, što će rezultirati smanjivanjem prepreka, širenjem horizonta, ali i obogaćivanjem njihove komunikacije i načina na koji doživljavaju svijet koji ih okružuje.

Model pozitivne dvojezičnosti i bikulturalizma, pokratom *GEAR* (eng. *Growth; cognitive Exploration; linguistic Awareness; social Reinforcement*) hrvatski bi to bilo rast, kognitivno istraživanje metajezična osviještenost, društveno RAKIMOD sugerira da se korisni ishodi dvojezičnosti i bikulturalizma mogu sustavno klasificirati u četiri pozitivne dimenzije (psihološki rast; kognitivno istraživanje; jezična svijest; društveno jačanje) u kojima postoje dinamične interakcije između ove četiri dimenzije. Hipotetski *GEAR* model pruža zamršen teorijski pristup za razumijevanje potencijalnih koristi za pojedinca od iskustva s više od jednog jezika i jedne

kulture u životu. (Chen, Padilla, 2019). U povijesti su dvojezične osobe bile iznimno važne i kroz ulogu posrednika između monolingvalnih članova različitih kultura, pomažući da se uspostavi komunikacija, a ponekad čak i primirje.

Identificiranje s više kultura ponekad kod dvojezičnih osoba može dovesti i do zbunjenosti, posebno zbog prividnog pritiska da se moraju opredijeliti za jednu kojoj će pripadati, a istovremeno posjeduju dva paralelna identiteta koji su intergrirani s jezikom i kulturom. Bikulturalni pojedinci imaju različit pogled na svijet koji im omogućuje da se kreću između dvije kulture, ali ih može dovesti i do osjećaja da su zarobljeni između dvaju svjetova te zbog kulturnih razlika mogu naići na neslaganje i poteškoće u društvenoj interakciji. (Grosjean, 2015).

Grosjean (2009) naglašava da kod dvojezične djece koja su izložena dvjema kulturama, kao što je kultura njihovih roditelja kod kuće i kultura šire zajednice, roditelji bi trebali zadržati svijest o procesu postajanja bikulturalizma. Obitelji dvojezične djece, osobito kada su u pitanju adolescenti, trebali bi posvetiti vrijeme pomažući svojoj djeci da se snađu u svojem bikulturalnom identitetu. Uronjenost u više kultura, posebice onih koje se međusobno značajno razlikuju, može za dvojezičnu obitelj predstavljati veći izazov nego samo usvajanje jezika.

Primjerice, neki se pojedinci mogu odlučiti identificirati samo s jednom kulturom, što bi dugoročno moglo dovesti do nezadovoljstva, dok drugi mogu odbaciti obje kulture, što rezultira osjećajem marginalizacije ili ambivalencije. Grosjean kao optimalno rješenje predlaže da se djeca identificiraju s obje kulture, ponekad u različitim stupnjevima, prihvaćajući u potpunosti svoju bikulturalnost. Nešto će dvojezičnoj djeci trebati više vremena da donesu odluku o identitetu, a od ključne je važnosti da ih roditelji, članovi obitelji i prijatelji prate i podržavaju tijekom cijelog procesa. Bikulturalne osobe koji prihvate svoje dvostruko nasljeđe postaju vrijedni članovi društva, premošćujući jaz između kultura kojima pripadaju. (Grosjean, 2009)

Također, ističe vrijednost bikulturalne višejezičnosti i zagovara inkluzivnije društvo koje cijeni raznolikost ljudi iz višejezičnih i bikulturalnih pozadina, kao i potrebu da dvojezične osobe budu cijenjene kao vrijedni resursi u društvu zbog svojih jedinstvenih perspektiva i vještina. (Grosjean, 2015)

2.3.11. Prednosti dvojezičnoga odgoja

Dvojezični je odgoj dugo bio shvaćen kao potencijalna opasnost za razvitak normalnoga govora kod djece, a govorne poteškoće kod djece koja su bila izložena dvama jezicima pripisivana su dvojezičnosti. Također, smatralo se kako bi dvojezičnost mogla dugoročno imati pozitivan utjecaj na kognitivni razvoj kod djece samo u slučaju da je riječ o tzv. balansiranoj dvojezičnosti, odnosno da dijete posjeduje jednake sposobnosti u oba jezika (Vásquez Carranza prema Cummins, 2008).

Danas je prihvaćeno mišljenje da balansirana dvojezičnost u onom smislu u kojemu su je ranije proučavali ne postoji, odnosno da će čak i u slučajevima kada je razina poznavanja jezika gotovo identična, jedan od jezika biti dominantniji. Osim da će izazvati poteškoće u razvitku govora ili usporiti kognitivni razvoj, postojalo je i krivo uvjerenje da će se kod dvojezične djece primjećivati i zaostajanje u obrazovanju. Novija istraživanja su srećom dokazala kako poznavanje dvaju jezika nosi sa sobom čitav niz prednosti koje se mogu podijeliti u tri skupine – komunikativne, kulturne i kognitivne (Baker, Prys Jones, 2011. navedeno u Hržica, Padovan, Kovačević 2012).

U prvu skupinu uvrštene su komunikativne prednosti koje podrazumijevaju da dvojezični govornici zbog mogućnost razumijevanja i korištenja dvaju jezika imaju razvijenije komunikacijske vještine u smislu povezanosti unutar obitelji, mogućnost komunikacije sa širim krugom ljudi i često su spona između različitih jezičnih zajednica koje se međusobno ne mogu sporazumjeti. Za dvojezične govornike se smatra da su empatičniji prema komunikacijskim potrebama slušatelja, što ih čini boljim slušateljima od jednojezičnih govornika, a to se dijelom može objasniti i time što dvojezični govornici moraju uvijek biti usredotočeni na prebacivanje između dvaju jezičnih kodova, pa su tako usmjereni i na sugovornike. (Hržica, Padovan, Kovačević prema Wei, 2011).

Kulturne prednosti su druga skupina prednosti o kojima raspravljaju autorice. Osim što imaju iskustvo dvaju jezika, dvojezični govornici imaju i iskustvo aktivnog sudjelovanja u dvjema kulturama, a s time i zasebnu kulturu dvojezične zajednice (Hržica, Padovan, Kovačević, 2011). Jedna od kulturnih prednosti koja je osobito naglašena u današnje vrijeme je to što poznavanje više

jezika može donijeti i ekonomske prednosti poput jednostavnijeg pronalaska zaposlenja ili većih primanja.

Posljednju skupinu prednosti čine kognitivne prednosti među kojima se izdvaja brz razvoj metajezičnih koncepata (jezična svjesnost, kreativnost, tečnost), ali i prednosti koje nisu izravno povezane s jezikom, poput matematičkih sposobnosti i kvantitativnog procjenjivanja (Hržica, Padovan, Kovačević prema Paradis, 2011).

2.3.12. Zablude o dvojezičnosti

Kašnjenje ili izostanak govora, uži vokabular ili čak zlostavljanje djece zbog poticanja na usvajanje više jezika samo su neki od mitova koji se vežu uz dvojezičnost. Šezdestih godina prošlog stoljeća događa se obrat i istraživanja koja su tada provedena razbijaju mitove i naglašavaju pozitivne učinke dvojezičnosti.

U svom članku *Mitovi o dvojezičnosti* Grosjean (2010) razotkriva nekoliko zabluda u vezi dvojezičnosti, od koji je većina navedo u (2).

(2)

1. Dvojezične osobe su dva monojezična govornika u jednom.
2. Dvojezične osobe imaju dvije osobnosti.
3. Dvojezičnost uzrokuje jezičnu zbrku i koči razvoj jezika.
4. Dvojezičnost je norma u cijelom svijetu.
5. Dvojezičnost proizvodi kognitivne nedostatke.
6. Dvojezičnost je rijetka pojava.
7. "Prava" dvojezičnost podrazumijeva izostanak naglaska u drugom jeziku.
8. Dvojezične osobe izražavaju osjećaje samo na "prvom" jeziku.

Nadalje, Grosjean tvrdi da se ti mitovi temelje na pretpostavkama i stereotipima o dvojezičnosti i da ne odražavaju stvarnost te naglašava zašto je važno cijeniti složeni i raznoliki karakter

dvojezičnosti. Autor navodi i neke zablude s kojima se često možemo susresti kada je riječ o dvojezičnosti kod djece:

1. Dvojezičnost će uzrokovati kašnjenje u usvajanju jezika kod djece.
2. Usvajanje jezika koji se govori u “kući” imat će negativne posljedice na usvajanje jezika u školi.
3. Jedina dobra metoda za odgoj dvojezične djece je tzv. *OPOL* metoda (eng. *one parent-one language*).
4. Djeca koja su odgojena dvojezično uvijek će miješati svoje jezike.

(Grosjean: 2010)

3. POLJSKI I HRVATSKI JEZIK – SLIČNOSTI I RAZLIKE

3.1. Poljsko-hrvatske povijesne veze

Navodi se kako čak trećina Poljaka živi izvan Poljske, a objedinjuje ih se pod imenom *Polonia*. Povijest migracije Poljaka na hrvatski etnički prostor seže tek u 19. stoljeće i može se podijeliti na dva vala (Rajković Iveta, Babić, 2018). Prvi val migracije bio je povezan s austrougarskim programom planskog naseljavanja, pa su na taj prostor doseljavale čitave obitelji, ponajviše iz ekonomskih razloga.

Među poljskim imigrantima bilo je i onih individualnih koji su stizali zbog razmještanja civilnih ili vojnih kadrova u Monarhiji (Rajković Iveta, Babić, 2018). Dio poljskih imigranata bio je zaposlen u tvornicama, ali većinom su bili poljoprivredni radnici koji su bili organizirani u društva, a neki su postali istaknuti znanstvenici, kulturnjaci ili političari (Rajković Iveta, Babić, prema Kale 2015). Nakon završetka Drugog svjetskog rata, velik dio Poljaka vratio se u Poljsku, a novi val krenuo je oko 1960-ih godina iz gospodarskih razloga, ali i sklapanja brakova s Hrvatima i Hrvaticama. U novije vrijeme nema značajnih iseljeničkih valova, ali su Poljaci jedni od najvjernijih i najmnogobrojnijih turista na našoj obali, ali i vlasnici brojnih međunarodnih kompanija i tvornica koje svoje usluge nude i na našim prostorima.

Dvije se osobe posebno ističu kada je riječ o održavanju prisnih poljsko-hrvatskih veza – Julije Benešić i papa Ivan Pavao II. Benešić je pisao o poljskoj kulturi i popularizirao poljski jezik nastojeći promovirati poljsku kulturu i jezik, a autor je i *Hrvatsko-poljskog rječnika*. S druge strane, papa Ivanu Pavlu II, pravog imena Karol Józef Wojtyła, često se prišiva nadimak *omiljeni papa Hrvata* zbog njegove očite blagonaklonosti hrvatskom narodu i crkvi, kao i naglašavanja žrtve koju su Hrvati podnijeli za vrijeme turskih osvajanja u nastojanju obrane katoličanstva. U mnogim je govorima isticao svoju privrženost i poštovanje prema hrvatskoj povijesti i kulturi, a Hrvatsku je posjećivao više puta tijekom svoje papinske službe.

Prema popisu stanovništva iz 2021. godina u Hrvatskoj je živjelo 657 Poljaka, većinom u Zagrebu, ali i ostalim regionalnim središtima (Osijek, Rijeka, Split) te manjim mjestima. U Hrvatskoj djeluje nekoliko poljskih udruga, od kojih je najveća Poljska kulturna udruga "Mikolaj Kopernik" u Zagrebu koja uključuje i Vokalni i plesni ansambl „M. Kopernik” te poljsku školu, a slijede Poljska kulturna udruga "Fryderyk Chopin", Rijeka, Poljska kulturna udruga "Polonez", Kaštel Stari, Poljska kulturna udruga "Wisła", Osijek i Poljsko prosvjetno društvo, Zagreb.

3.2. Srodnost i razlika između hrvatskog i poljskog jezika

Srodnost dvaju jezika pretpostavlja da su jezici potekli iz zajedničkog jezika pretka (enciklopedija.hr). Hrvatski i poljski jezik pripadaju indoeuropskoj skupini jezika, konkretnije slavenskoj, pri čemu se poljski ubraja u zapadnoslavenske jezike, dok je hrvatski južnoslavenski jezik. Hrvatski i poljski, kao i ostali slavenski jezici su genski srodni, a “praslavenski jezik njihov je zajednički prethodni pretpovijesni jezični stupanj koji se na temelju postojećih pojedinačnih jezika može rekonstruirati i učiniti dostupnim.” (Kedačić, 2011 :6)

3.2.1. Fonemski sustav i abeceda

Fonemski sustavi hrvatskog i poljskog jezika u mnogočemu se podudaraju, ali postoje izražene razlike koje stvaraju potencijalne poteškoće pri usvajanju i prevođenju drugog jezika. Naime, kada se neki poljski tekst transliterira na hrvatski jezik, nailazi se na izazov s obzirom da, iako hrvatski jezik poznaje određene foneme koji se pojavljuju u poljskom jeziku, za njih u hrvatskom jeziku ne postoje grafemi kojima bi se zabilježili (Kryžan-Stanojević, 2010). To su fonemi navedeni u (3).

(3) ą, ę, ł, ń, ś, ó, w, ź, ż, y

U poljskom jeziku postoje tzv. omekšani konsonanti (kada iza njih slijedi glas /i/), koji mogu biti svi glasovi osim cz, dz, ł, rz, sz i ż, iza kojih obavezno slijedi isključivo glas /y/ jer su navedeni glasovi uvijek tvrdi (Majić, 2020).

Osim toga, dok u hrvatskom jeziku postoji jedan način bilježenja glasa /š/, u poljskom postoji tvrda i meka inačica glasa, a bilježi se kao /sz/ (tvrda) ili /ś/ (meka) ili *si* (primjerice u glagolu polj. *siadać – sjesti*) kombinacijom glasa /s/ i /i/. Kod bilježenja glasa /ż/ koji u hrvatskom jeziku također ima jednu inačicu, poljski jezik razlikuje čak četiri mogućnosti: /ż/ /rz/ /ź/ te, kao i u prethodnom primjeru. *zi* (primjerice u imenici polj. *ziemia – zemlja*) kombinacijom glasa /z/ i /i/.

Poljski jezik zadržao je i tzv. nosne vokale /ɛ̃/, koji se izgovara kao u (4).

(4) kao [ɛ̃m]	npr. tɛ̃py [tɛ̃pɨ]
kao [ɛ̃n]	npr. rzɛ̃dy [ʒɛ̃dɨ]
kao [ɛ̃ŋ]	npr. krɛ̃gi [krɛ̃ŋɡɨ]
kao [ɛ̃ń]	npr. piɛ̃ć [pʲiɛ̃tɕɛ]

te vokal /ɔ̃/, koji se izgovara se kao u (5)

(5) kao [ɔ̃m]	npr. rɔ̃bɔć [rɔ̃bɔtɕɛ]
kao [ɔ̃n]	npr. gorɔ̃co [gorɔ̃nco]
kao [ɔ̃ŋ]	npr. łɔ̃ki [uɔ̃ŋki]
kao [ɔ̃ń]	npr. mɔ̃ćić [mɔ̃tɕɛitɕɛ].

(Majić prema Wiśniewski, 2020).

Zanimljivo je istaknuti još glasove /ó/ koji se izgovara najsličnije hrvatskom glasu /u/ (npr. Bóg) i /ł/ kao u riječi łyżka [wɨʒka] koji se izgovara najsličnije glasu [w]. (Majić, 2020) Kada je riječ o abecedi, poljska je abeceda kao i hrvatska sastavljena od latiničnih slova.

Poljsko slovo	Glas	Približni glas u hrvatskom	Primjer
a	[a]	a	adres (adresa)
ą	[ɔ̃]	--	wąż (zmija)
b	[b]	b	bar
c	[ts]	c	cukier (šećer)
ć	[tɕ]	ć	ćwierć (čtvrť)
d	[d]	d	dom (kuća)
e	[ɛ]	e	efekt
ę	[ɛ̃]	--	język (jezik)
f	[f]	f	fragment
g	[g]	g	głos (glas)
h	[x]	h	humor
i	1. [i] 2. [ɨ]	i	imię (ime)
j	[j]	j	ja
k	[k]	k	kasa
l	[l]	l	legenda
ł	[w]	--	łyżka (žlica)
m	[m]	m	maj
n	[n]	n	noga
ń	[ɲ]	nj	koń (konj)
o	[ɔ]	o	konto
ó	[u]	u	sól (sol)
p	[p]	p	pas

r	[r]	r	ręka (ruka)
s	[s]	s	bas
ś	[ɕ]	liście	śliwa (šljiva)
t	[t]	t	tenis
u	[u]	u	suma
v	[v]	v	via
w	[v]	v	waga
x	[ks]	ks	xenia
y	[i]	--	syn (sin)
z	[z]	z	zebra
ź	[ʐ]	--	źle (zlo)
ż	[ʒ]	ž	żaba
Poljski dvoslovi	Glas	Približni glas u hrvatskom	Primjer
ch	[x]	h	dach (krov)
cz	[tʃ]	č	Czech
dz	[dʒ]	otac bi	dzwon (zvon)
dź	[dʑ]	đ	dźwig (kran)
dż	[dʒ]	dž	dżungla
rz	[ʒ]	ž	rzecz (stvar)
sz	[ʃ]	š	szkoła

Slika X. Poljski fonemski i grafemski sustav. Izvor: https://hr.wikipedia.org/wiki/Poljski_jezik

3.2.2. Razlike i sličnosti u sintaksi, morfologiji i prozodiji dvaju jezika

Sintaksa dvaju jezika je naizgled vrlo slična jer poljski i hrvatski jezik imaju “slobodan” red riječi u rečenici (Podboj, 2013) i pretpostavka je da će u tom smislu izvornom hrvatskom govorniku biti jednostavno usvojiti sintaksu poljskog jezika i obrnuto. Martina Podboj (2013) je u interakciji s poljskim studentima kroatistike naišla na potpuno drukčiji zaključak – razlika u redu riječi u rečenici je studentima predstavljala veliki izazov. Štoviše, analiza njihovih radova ukazivala je na to da zbog interferencije “doslovno prevode površinske strukture i rečenične konstituente” (Podboj, 2013: 581) i zbog toga rade pogreške u pisanoj i usmenoj komunikaciji na hrvatskom jeziku. Autorica naglašava da je karakteriziranje sintakse u hrvatskom i poljskom jeziku kao “slobodne” i flektivne dovelo do nedostatka pravila, odnosno, smjernica prema kojima bi se studenti i nastavnici mogli služiti u analiziranju problematike poretka riječi u rečenici.

Morfološki se ova dva jezika također u mnogočemu podudaraju. Oba imaju sedam istovjetnih padeža preuzetih iz latinske gramatike. Hrvatski jezik zadržao je i originalne nazive, dok poljski ima jedinstvene nazive za padeže: nominativ (polj. *Mianownik*), genitiv (polj. *Dopełniacz*), dativ (polj. *Celownik*), akuzativ (polj. *Biernik*), instrumental (polj. *Narzędnik*), lokativ (polj. *Miejsownik*) i vokativ (polj. *Wołacz*). Dok u jednini imenica poljski i hrvatski dijele postojanje tri roda – muškog, ženskog i srednjeg, u množini poljski jezik ima kategoriju muškoosobni rod (polj. *rodzaj męskoosobowy*) koja se odnosi na muški rod množine i muškoneosobni rod (polj. *rodzaj niemęskoosobowy*) koja se odnosi na ženski i srednji rod. Slična podjela se pojavljuje i kod pridjeva, pa će tako postojati tzv. *forma męskoosobowa* (hrv. muškoosobna forma) za imenice muškog roda koje označavaju osobu i tzv. *forma niemęskoosobowa* (hrv. muškoneosobna forma) za imenice ženskog, srednjeg i muškog roda koje označavaju osobu. (Majić, 2020). Muškoosobna i muškoneosobna kategorija pojavljuje se i kada je riječ o glagolskim oblicima, primjerice: muškoosobna – *oni tańczyli* i muškoneosobna – *one tańczyły*. Osim toga, iako dijele mnoge zajedničke osobine i postoje ekvivalenti za glagolska vremena i načine u oba jezika, kada su u pitanju glagoli, postoje i izražene razlike. Primjerice, poljska inačica glagolskog pridjeva radnog za glagol *pisati* u hrvatskom će glasiti *pisao*, a u poljskom *piszący*, pri čemu se može zamijetiti istaknuta razlika u obliku, dok će glagolski pridjev trpni biti nešto sličniji te će od glagola *pisati* u hrvatskom jeziku biti *pisan*, a u poljskom *pisany*.

(Majić, 2020). Druga istaknuta razlika je postojanje kondicionala u poljskom jeziku (polj. *tryb przypuszczający*) koji se tvori od svršenih i nesvršenih glagola, dodavanjem partikule *-by* u odgovarajućem obliku za jedninu (polj. *-bym, -bys, -by*) i množinu (polj. *-byśmy, -byście, -by*) na perfektni oblik glagola u trećem lice jednine ili množine, u muškom ili ženskom rodu, npr. *tańczyłbym* (za muški rod) i *tańczyłabym* (za ženski rod). Osim na kraju riječi, partikula *-by* može se pojaviti i kao zasebna riječ na početku ili u sredini rečenice. (Vidović Bolt, 2011)

Zanimljivo je naglasiti kako se za hrvatski jezik da je u većoj mjeri *feministički*, odnosno da je poljski *konzervativniji*, s obzirom da za većinu imenica, primjerice onih koje opisuju zanimanja, u hrvatskom jeziku postoji ženski ekvivalenti: *doktor – doktorica, profesor – profesorica*, dok će se u poljskom jeziku distinkciju između rodova raditi stavljanjem imenice “Pani” (gospođa) ispred naziva zanimanja i tvoriti oblike: *Pani doktor, Pani profesor* ili uz dodatak pridjeva u ženskom rodu: *doktor Kowalska, profesor Kowalska*. Zanimljivo je primijetiti kako će u oba jezika postojati uvriježeni nazivi za zanimanja koja su tipično “muška”, tzv. *masculina tantum* (hrv. pilot, investitor, magistar i docent itd.) i zanimanja koja su tipično “ženska”, tzv. *feminina tantum* (hrv. pralja, tkalja, švelja, babica, medicinska sestra, primalja i sl) ili poljskom jeziku primjerice *nauczycielka* (hrv. učiteljica), *wychowawczyni* (hrv. instruktorica), *sprzataczka* (hrv. čistačica)... (Borko, 2019)

Kada je u pitanju prozodija, hrvatski jezik razlikuje četiri naglasaka (kratkosilazni, kratkouzlazni, dugosilazni, dugouzlazni), dok je za poljski jezik karakterističan jedan, tzv. *dinamičan naglasak* (Sokolić, Vidović Bolt 2012). Za poljski je jezik tako karakterističan fiksni naglasak koji pada na preposljednji slog (npr. *m'uzyka*), dok će hrvatski imati promijenjivi naglasak. Zanimljivo je kako su, uz poredak riječi u rečenici, naglasci drugi najveći izazov s kojim se nose poljski studenti kroatistike kod učenja i usvajanja hrvatskog jezika. Uzrok tomu je tzv. “Negativan prijenos iz materinskog jezika”. (Podboj, 2013)

Navedene su tek neke od brojnih sličnosti i razlika koje bi se dubljom analizom dvaju jezika mogle izdvojiti.

3.2.3. Lažni prijatelji

Na početku učenja hrvatskog ili poljskog jezika, izvorni govornik drugog jezika će se nesumnjivo suočiti s poteškoćama kada naiđe na tzv. lažne prijatelje (polj. *falszywi przyjaciele*), izraze koji su zvučno i grafički slični, ali imaju različito značenje (Sokolić, Vidović Bolt 2012). Lažne prijatelje Jelaska i sur. (2005) će odrediti kao: *Par riječi ili izrazi koje u dva jezika imaju isti ili prepoznatljivo sličan oblik, najčešće isto podrijetlo, ali različito značenje nazivaju se lažnim prijateljima.*

Ovaj fenomen je posebno zanimljiv kada se uspoređuju hrvatski i poljski jezik jer će zbog srodnosti jezika riječi često biti potpuno podudarne, ali sasvim drugačijeg značenja (npr. izraz *jagoda* će u hrvatskom označavati ono što poznajemo kao jagodu, dok u poljskom izraz *jagoda* označava borovnicu).

Postoji više podtipova lažnih prijatelja koje Nikolina Sokolić i Ivana Vidović Bolt (2012) prepoznaju u svojem radu pa tako razlikuju tri glavne skupine: potpuni ili pravi, djelomični ili parcijalni i asocijativni lažni prijatelji. Autorice kao primjer potpunog lažnog prijatelja izdvajaju riječ *jutro* i *jutro* koje se podudaraju po ortografskoj, fonološkoj i morfološkoj osnovi, a razlikuju po semantičkoj, pa će tako *jutro* na poljskom jeziku u hrvatskom jeziku značiti sutra (dan koji slijedi), a ne doba dana.

Djelomične lažne prijatelje karakteriziraju manja odstupanja na ortografskom, fonetskom i/ili morfološkom planu (Sokolić, Vidović Bolt 2012). Za primjer odstupanja na ortografskom planu možemo navesti riječi *dach* i *dah* koje će imati isti izgovor i morfološko određenje, ali će ortografija biti prilagođena poljskom fonetskom sustavu. Osim na ortografskom planu, ova dva izraza razlikuju se dakako i na semantičkom, pa će tako u poljskom jeziku riječ *dach* na hrvatskom značiti krov. Neki djelomični lažni prijatelji razlikovat će se prema vrsti i mjestu naglaska, *ortoepskom realizacijom naglašanih slogova u riječi*; primjerice riječi hrv. *listopad* (deseti mjesec u godini) i polj. *listopad* (jedanaesti mjesec u godini).

Među parcijalnim lažnim prijateljima izdvajaju se i oni koji se razlikuju po ortografskoj, fonetskoj i semantičkoj osnovi, poput izraza hrv. *bijeg* i polj. *bieg* (trka). Potrebno je još izdvojiti i one koji se podudaraju na ortografskoj i fonetskoj osnovi, ali razlikuju po morfološkoj. Autorice za primjer uzimaju riječ hrv. *rano* i polj. *rano* (jutro), koje se u potpunost podudaraju po izgovoru i ortografiji, ali razlikuju po vrsti riječi, pa će tako u hrvatskom jeziku *rano* biti prilog, a u poljskom imenica.

Posljednju skupinu lažnih prijatelja čine asocijativni lažni prijatelj. Kod ovih riječi ne postoje podudarnosti na ortografskoj, morfološkoj ili fonetskoj osnovi, ali će njihova asocijativna obilježja navoditi govornika na pogrešno značenje (Sokolić, Vidović Bolt 2012). Neki od učestalih parova su hrv. *luster* – polj. *lustro* (zrcalo), hrv. *dvorac* – polj. *dworzec* (kolodvor), hrv. *vrijedan* – polj. *wredny* (uvredljiv, opak), hrv. *pristojan* – polj. *przystojny* (zgodan, privlačan) i dr.

ISTRAŽIVANJE

4. PRIKAZ PROVEDENOG ISTRAŽIVANJA

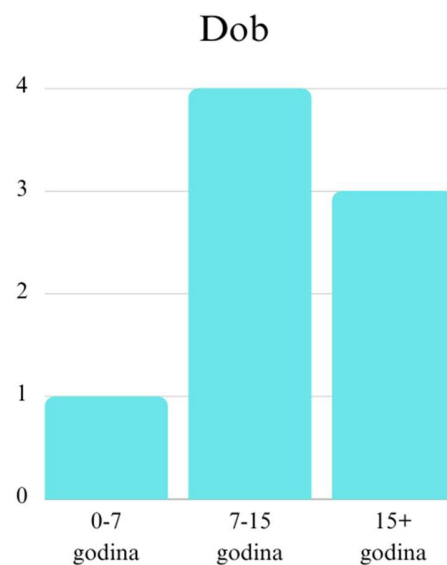
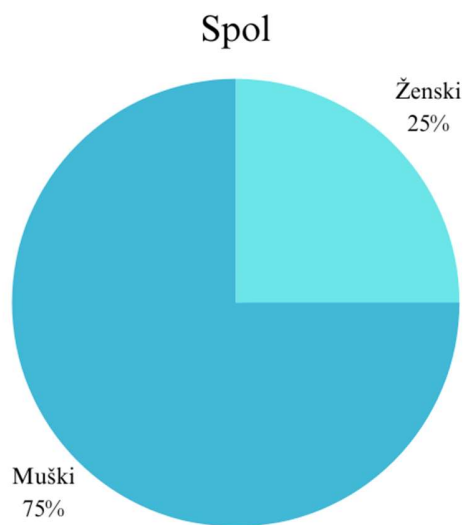
U svrhu ovog diplomskog rada provedeno je istraživanje među poljsko-hrvatskim dvojezičnim obiteljima koje će biti prikazno u nastavku rada. U teorijskom dijelu rada iscrpno se raspravljalo o fenomenu dvojezičnosti, usvajanju jezika kod dvojezične djece i psiholingvističkom aspektu dvojezičnosti, a nakon postavljenih hipoteza ovim istraživanjem nastojat će se prikazati u kojoj mjeri će formalno obrazovanje u obliku satova jezika, aktivnost u kulturnoj zajednici te privrženost roditelju i kulturi, utjecati na ovladanost jezika i učestalost korištenja drugog jezika.

4.1. Profil ispitanika

S obzirom da ovaj rad tematizira dvojezičnost i proces usvajanja jezika svi ispitanici koji su sudjelovali u istraživanju su dvojezična djeca i adolescenti s trenutnim prebivalištem u Republici Hrvatskoj, u dobi od 0-18 godina, kojima je jedan od roditelja Poljak/Poljakinja, a drugi Hrvat/Hrvatica. Ispitanici su pronađeni uz pomoć društvenih mreža i aktivnih poljskih kulturnih društava u Hrvatskoj, a istraživanje je provedeno slanjem online upitnika s obzirom na različita mjesta prebivališta ispitanika.

Najmlađi ispitanik koji je sudjelovao u istraživanju imao je 5 godina, a najstariji 19 te je bilo 2 ženskih i 5 muških ispitanika. Od četiri obitelji koje su sudjelovale u istraživanju jedna obitelj ima 1 dijete, dvije obitelji 2, a jedna obitelj troje djece. Stariji ispitanici su na pitanja odgovarali u najvećoj mjeri sami, dok su s mlađim ispitanicima to činili roditelji.

U istraživanju su sudjelovale 4 poljsko-hrvatske obitelji te ukupno 8 djece, a kao poželjnu stavku za sudjelovanje, navedeno je da bi obitelj trebala imati minimalno dvoje djece radi usporedbe unutar jedne obitelji, ali iz jedne obitelji u ispitivanju je sudjelovalo samo jedno dijete. Kod svih ispitanika jedan od roditelja je etnički Poljak/Poljakinja kojima je materinski (prvi) jezik poljski, a trenutno mjesto prebivališta u Zadru, Zagrebu i Križevcima.

4.2. Metode i provedba istraživanja

Budući da je cilj provedenog istraživanja bio dokazati kako će različite varijable utjecati na ovladanost jezikom, kao i učestalost i domenu korištenja jezika u dvojezičnim obiteljima za prikladnu metodu istraživanja izabran je polustrukturirani intervju. Neka od pitanja unutar intervjua odnosila su se na sociobiografske podatke, a većina je bila usmjerena ka vlastitoj procjeni jezične ovladanosti, korištenju pojedinog jezika u komunikaciji unutar obiteljske zajednice, privrženost kulturi i poštivanjima običaja i dr.

4.3. Metoda istraživanja - polustrukturirani intervju

Upitnik korišten u istraživanju sastavljen je na hrvatskom jeziku i na početku sadržava sociobiografske podatke o ispitanicima i njihovim roditeljima poput spola, dobi, mjesta prebivališta, kao i razloge te vrijeme preseljenja roditelja u Hrvatsku.

Nadalje su pitanja usredotočena na vlastitu ocjenu ovladanosti jezikom, učestalost korištenja jezika, domena unutar koje se jezik koristi, izbor jezika za komunikaciju sa ostalim članovima

obitelji, prisutnost formalnog obrazovanja (sati jezika, škola jezika) te aktivnost unutar kulturne zajednice. Ovom grupom pitanja nastojalo se posvijestiti i prikazati vlastito viđenje dvojezičnosti, kako privrženost roditelju utječe na privrženost jeziku i sl.

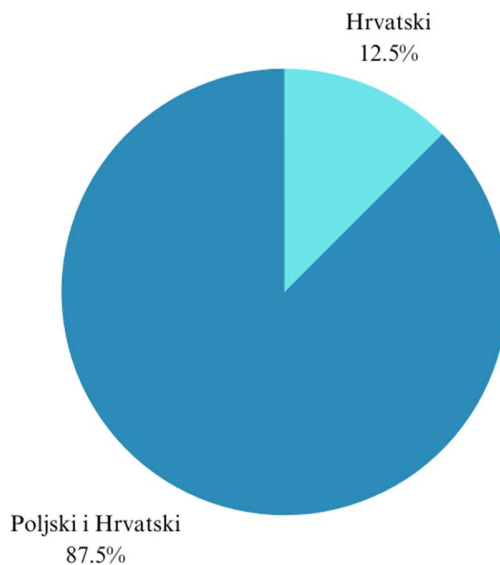
Neka od pitanja otkrivaju pristunost tzv. miješanja kodova (eng. code mixing) ili prebacivanja kodova (eng. code switching) kao i eventualnih govornih poteškoća ili prepreka u usvajanju drugog jezika.

5. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Rezultate istraživanja prikazat ću pomoću dijagrama te opisno, ovisno o vrsti pitanja. Osim podataka o ispitanicima i njihovoj dobi, spolu, mjestu rođenja i prebivališta, upitnik je sadržavao i podatke o njihovim roditeljima, poput godine i razloga preseljenja u Hrvatsku. U tri od četiri obitelji koje su sudjelovale u istraživanju, majka je Poljakinja, a otac Hrvat dok je u jednoj obitelji otac Poljak. Sva četiri “poljska” roditelja doselila su u Hrvatsku zbog braka, između 2004. i 2012. godine.

5.1. Prikaz rezultata istraživanja

Na prvo pitanje - *Koji je tvoj materinski (prvi) jezik/jezici?* samo je jedan od ispitanika odgovorio samo *hrvatski*, dok su ostali odgovorili ispitanici naveli oba jezika. Zanimljivo je istaknuti da je dio ispitanika odgovorio *poljski i hrvatski*, a drugi dio obrnutim redoslijedom: *hrvatski i poljski*. Nijedan od ispitanika ne smatra samo *poljski* svojim materinskim jezikom, što nije neobično s obzirom da su ispitanici odrasli u Hrvatskoj.

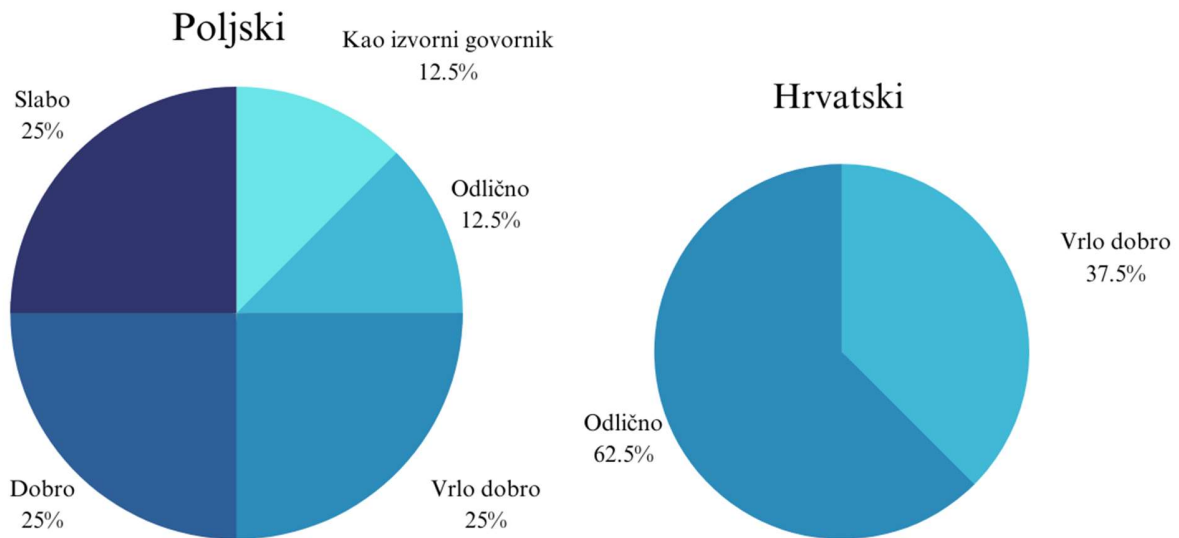

Na pitanje *Na kojem jeziku i kada je bila tvoja prva riječ (izuzev riječi mama, tata, baba i sl.)? Napiši koja je bila.* većina ispitanika i njihovih roditelja nije se mogla prisjetiti prve “prave” izgovorene riječi niti kada je izgovorena. Za jednog od ispitanika to je bila hrvatska riječ *lampa*, a za drugog hrvatska riječ *vlak*. Nitko od ispitanika nije naveo da mu je prva riječ bila na poljskom jeziku, a za dvoje ispitanika navedeno je da je ta riječ zasigurno bila na hrvatskom jeziku, međutim roditelji nisu sigurni koja riječ je bila u pitanju.

Svi ispitanici odgovorili su da češće koriste hrvatski jezik nego poljski u svakodnevnom životu. Kao neke od razloga navode činjenicu da žive u Hrvatskoj, pohađaju hrvatsku školu ili vrtić ili češće na njemu razgovaraju. Za neke od ispitanika roditelji su naveli da iako razgovaraju s njima na poljskom jeziku, dijete se ne trudi odgovarati na poljskom jeziku jer “vidi da ga se razumije”. Stariji ispitanici (15+) zaključuju sami da češće razgovaraju na hrvatskom jeziku i više su njime okruženi te ga zato bolje razumiju i govore.

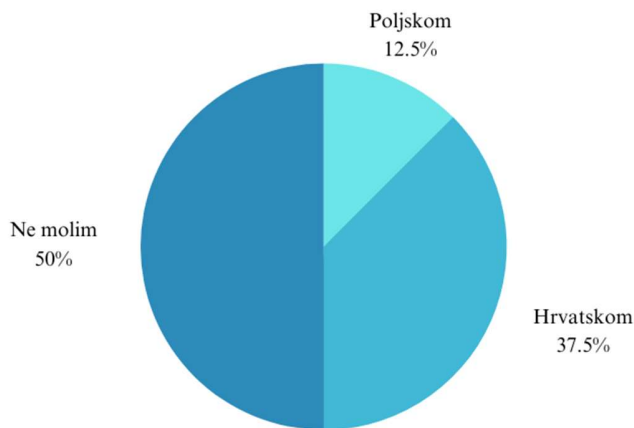
Nadalje, ispitanici su trebali procijeniti svoje znanje poljskog jezika (kod starijih ispitanika), a za mlađe ispitanike to su to trebali učiniti roditelji. Razina poznavanja poljskog jezika kod dvoje ispitanika ocijenjena je kao *slaba*, kod dvoje kao *dobra*, kod dvoje kao *vrlo dobra*, jedan ispitanik kao *odlična*, dok je jedan ispitanik svoju razinu poznavanja ocijenio kao onu u *izvornog govornika*. Za neke od ispitanika navedeno je dodatno objašnjenje da “slabo govori, ali sve razumije” ili vrlo dobro poznaje jezik, ali ponekad “nedostaje vokabulara pri izražavanju”. Razinu

poznavanju hrvatskog jezika svi ispitanici ocijenili su kao odličnu ili vrlo dobru, što nije začuđujuće s obzirom da im je to primarni jezik.

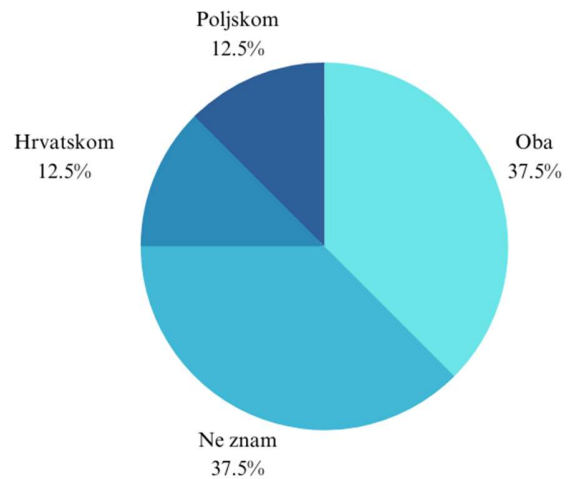

U sljedećoj grupi pitanja, ispitanici su trebali odrediti na kojem jeziku: psuju, mole i sanjaju. Na pitanje na kojem jeziku *psuju* odgovorili su samo stariji ispitanici da većinom psuju na engleskom ili hrvatskom jeziku zbog vršnjaka, dok su za mlađe ispitanike roditelji odgovorili da (još uvijek) ne psuju. Kada su trebali odrediti na kojem jeziku *mole*, polovica ispitanika odgovorila je da ne mole niti su naučili moliti niti na jednom jeziku, jedan ispitanik moli na poljskom, a troje ispitanika na hrvatskom jer su ih tako naučili roditelji. Zanimljivo je primijetiti da će djeca moliti na onom jeziku na kojemu to čini roditelj koji moli, odnosno prakticira vjeru. Posljednje pitanje u ovoj grupi pitanja odnosilo se na *jezik snova*, pri čemu je troje ispitanika odgovorilo da se ne može sjetiti, jedan dan sanja na poljskom, a ostali ispitanici sanjaju na oba jezika, s naglaskom na hrvatski jezik.

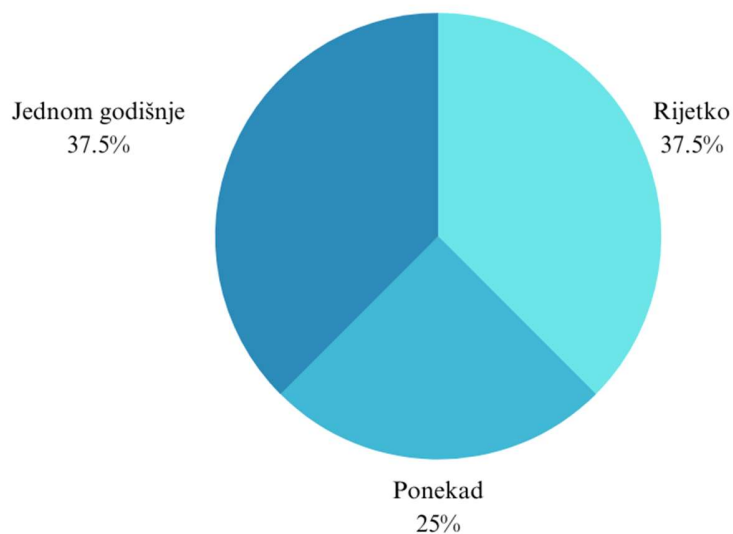
Na kojem jeziku moliš?

Na kojem jeziku sanjaš?

Iduća grupa pitanja bila je vezana za posjećivanje obitelji u Poljskoj, sudjelovanje u aktivnostima poljskih zajednica, pohađanje poljske nastave i održavanje poljskih tradicija i običaja. Kao odgovor koliko često posjećuju obitelj u Poljskoj, troje ispitanika odgovorilo je da to čine barem jednom godišnje, troje ispitanika da to čine rijetko, a dvoje ispitanika da ponekad posjećuju Poljsku. Svi ispitanici odgovorili su da s obitelji u Poljskoj razgovaraju na poljskom jeziku, kako uživo tako i putem drugih kanala komunikacije (telefonski, putem društvenih mreža i sl.)

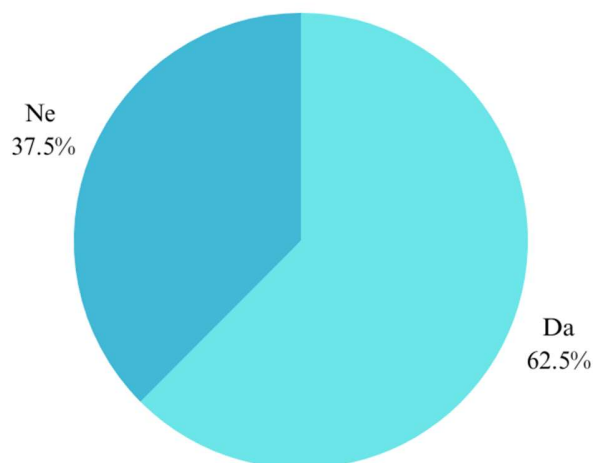

Osim bilingvizma, ovo istraživanje je za cilj imalo ispitati i bikulturalizam dvojezične djece pa je jedno od pitanja u upitniku bilo vezano uz poštivanje poljskih tradicija i običaja. Svi ispitanici navili su da poštuju poljske običaje, posebice one vezane uz Božić i Usrks. Tradicija koju su naveli gotovo svi ispitanici je *Wigilia* (hrv. Badnjak), tradicionalna poljska večera na Badnjak za koju se nekoć spremalo 12 poljskih autohtonih jela, među ostalim: *pierogi*, *božićni šaran*, *goląbki*, *kutia*, *piernik* i dr. te na kojoj se pjevaju tradicionalne pjesme. Jedna obitelj navela je da za Božić među sobom dijele *oplatek* (hrv. hostija) kao simbol pomirenja, praštanja i ljubavi. Za Usrks su svi ispitanici naveli da također pripremaju tradicionalna jela poput *barszcz biały* (hrv. bijeli boršč).

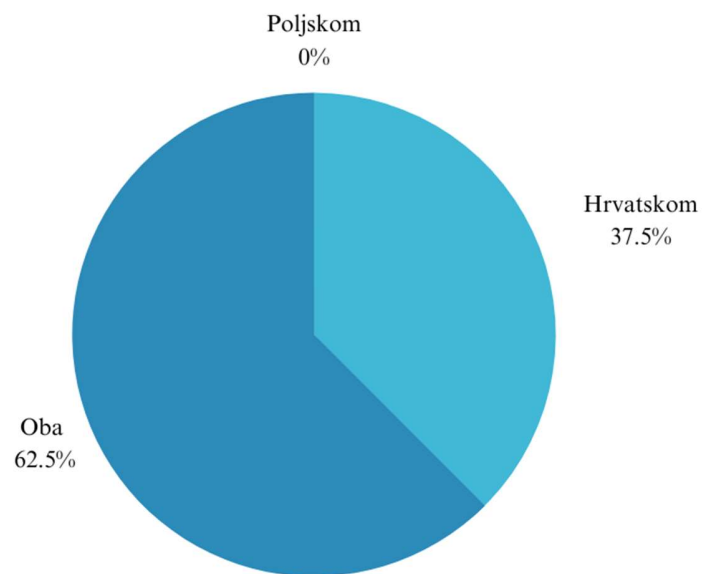
Iduće pitanje bilo je vezano uz sudjelovanje u aktivnostima zajednice. S obzirom da je većina ispitanika s područja Zagreba, oni i/ili njihovi roditelji sudjeluju ili su nekoć sudjelovali u aktivnostima zajednice PTK “Mikołaj Kopernik”, poput izrađivanja ukrasa za Božić i sl. ili su pasivni članovi zajednice. Dvoje ispitanika kojima je mjesto prebivališta u Križevcima navode kako ondje ne postoji zajednica, a sa zagrebačkom zajednicom nisu povezani, dok će ispitanik s mjestom prebivališta u Zadru navesti kako ondje postoji zajednica Poljaka u kojoj sudjeluju njegovi članovi obitelji.

Zatim su ispitanici trebali odgovoriti postoji li u njihovom mjestu prebivališta poljska škola i/ili vrtić te jesu li ju/ga pohađali. Čak 5 ispitanika pohađalo je poljsku predškolu i školu ili ju

trenutno pohađaju. Ispitanici s područja Zadra i Križevca ne pohađaju nastavu poljskog jezika jer nije dostupna u njihovu mjestu prebivališta. Nitko od ispitanika nije pohađao poljski vrtić.

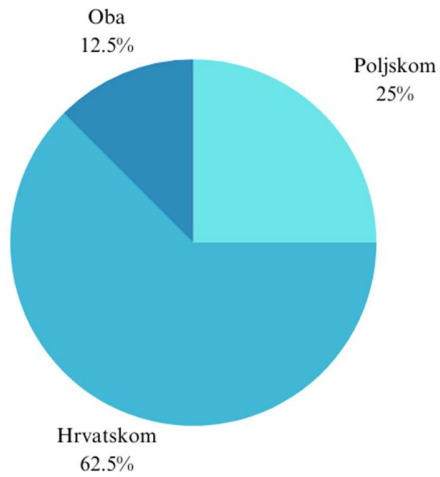

Sljedeća grupa pitanja za svrhu je imala ispitati uporabu poljskog jezika unutar obiteljske zajednice. Najprije su ispitanici morali odrediti kojim jezikom međusobno razgovaraju njihovi roditelji. Troje ispitanika odgovorilo je da roditelji međusobno razgovaraju isključivo na hrvatskom jeziku, dvoje da roditelji koriste oba jezika ili tako da otac govori na poljskom, a majka na hrvatskom te na engleskom ako ne žele da ih roditelji razumiju, a ostalih 3 ispitanika da roditelji koriste oba jezika u međusobnoj komunikaciji.

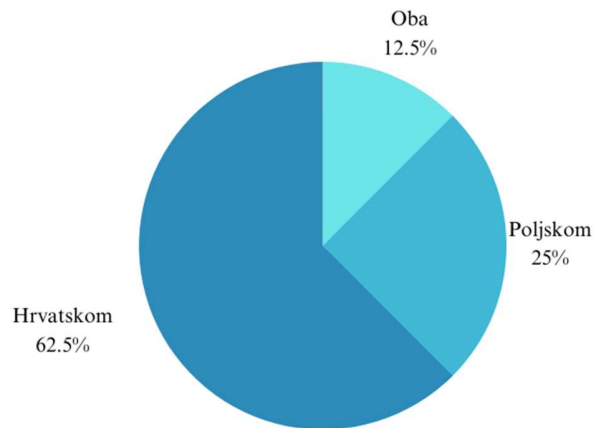

Nadalje, ispitanici su trebali odrediti na kojem jeziku oni razgovaraju s ocem, a na kojemu s majkom. Većina ispitanika razgovara s roditeljem na njihovom materinskom jeziku, s iznimkom u jednoj obitelji gdje je majka Poljakinja, ali s djecom govori hrvatski jezik ili rijetko poljski te je jedan od ispitanika iz navedene obitelji odgovorio da u tom slučaju odgovara na hrvatskom, a drugi da u slučaju da mu se majka obraća na poljskom, također odgovara na poljskom.

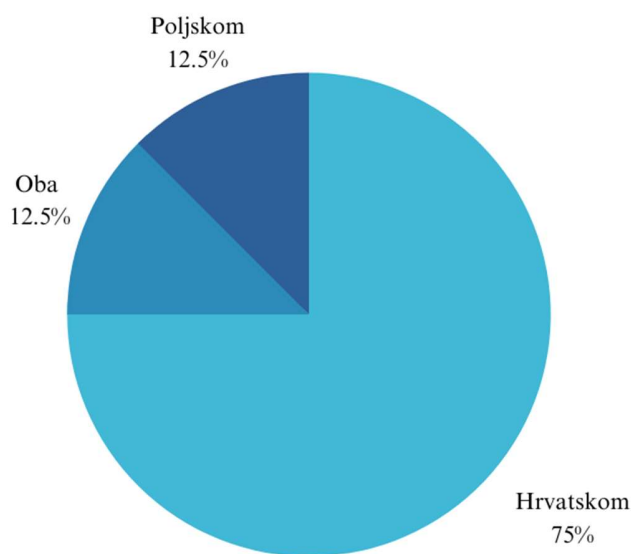
S majkom

S ocem

Posljednje u ovoj grupi pitanja bilo je pitanje na kojem jeziku razgovaraju s braćom ili sestrama. Gotovo svi ispitanici odgovorili su da s braćom i sestrama razgovaraju na hrvatskom jeziku jer se na njemu mogu jednostavnije izraziti i smatraju ga “jačim” jezikom, a jedan ispitanik navodi da razgovara s braćom na poljskom jer tako održavaju znanje poljskog jezika. Jedan od ispitanika odgovorio je da koristi oba jezika, ali s naglaskom da poljski jezik koristi onda kada je u razgovor uključena i majka.

Naposlijetku, zadnja grupa pitanja na koja su ispitanici trebali dati odgovor vezana je uz usvajanje jezika, pojavu *miješanja* ili *prebacivanja kodova* ili poteškoća u govoru te koje strategije usvajanja su koristili njihovi roditelji.

Na pitanje *Miješaš li prilikom govora hrvatski i poljski jezik ili si to radio/la u ranijoj dobi?* dvoje ispitanika odgovorilo je da se njihovi roditelji ne mogu sjetiti primjera miješanja kodova, ali ne znači da nije postojao. Ostali ispitanici su naveli neke od sljedećih primjera:

- Ono što miješa na poljskom je „ich“ umjesto „je“ kod zamjenica u pluralu ženskog roda (množina).
- Bušarka kao spoj bušilica i wiertarka. Owdzie kao ovdje. Ima rečenica u kojima na poljske riječi dodaje hrvatske nastavke.
- Npr: „pije mi się“, „nie ću“
- Kad razgovaram na poljskom, ponekad ubacim hrvatsku riječ, ali ostavim hrvatski nastavak, npr. “Mamo, moge pić vodu?”
- Radila sam to u ranijoj dobi kad se ne bih mogla sjetiti neke riječi. Primjer: Zajac je bio danas na livadi.

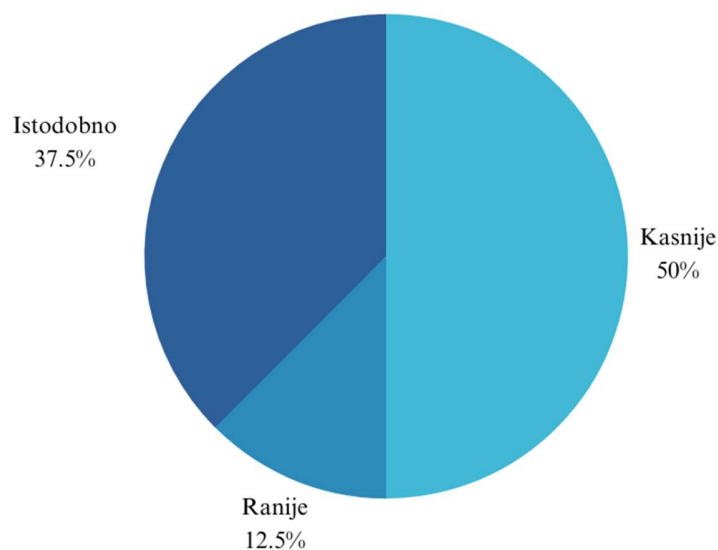
Na iduće pitanje *Koristiš li ponekad istodobno hrvatski i poljski jezik u jednom razgovoru (primjerice ubacivanje poljskih fraza/izraza kada se razgovara na hrvatskom jeziku ili obrnuto?)* vezano uz prebacivanje kodova svi su ispitanici odgovorili potvrdno. Neki od primjera koje su naveli su:

- Rijetko, ako se ne mogu sjetiti neke riječi na jednom jeziku.
- Ponekad kada ne zna reći na jednom jeziku, ubaci riječ na drugom, pitajući kakose to kaže. Ovisno što je gledala ili gdje je čula nešto (odnosno na kojem jeziku)
- Kako mu se ne da govoriti poljski, uglavnom koristi neke fraze primjerice: *chodź widzieć, chcę ci pokazać*, a onda nastavlja na hrvatskom. Na isti način je učio jezik kako kćer, a rezultati potpuno drukčiji. S jedne strane je lijen govoriti i zapravo rijetko imamo razgovor u kojem koristi više riječi poljskih nego hrvatskih.
- Npr: „*Zaczepliony nos*“ – začepljen nos, „*Jesteś dobrze?*“ – Jesi dobro?
- Kada su u razgovoru i majka i otac, primjerice za stolom.
- Prilikom govora na hrvatskom ne, no kad pričam poljski često ubacim hrvatsku riječ jer se ne mogu sjetiti poljske. Npr. „*Babciu, za dwa dni mam prvu przychodź*.”
- Prilikom govora na hrvatskom ne, no ponekad to činim kad razgovam na poljskom. Npr. „*Mamo, podasz mi okulary?*”
- Primjer: *W siódmym niebie*. (Doslovni prijevod hrvatske fraze)

Zatim su ispitanici trebali uz pomoć roditelja navesti kada su počeli govoriti u odnosu na svoje vršnjake te jesu li imali kakve govorne poteškoće. Čak polovica ispitanika počela je govoriti kasnije od svojih vršnjaka, troje ispitanika u isto vrijeme kao svoji vršnjaci, a jedan ispitanik ranije od vršnjaka. Kada su u pitanju govorne teškoće, polovica ispitanika imala je pri usvajanju jezika i razvijanju govora neku vrstu poteškoće:

- Rano je počela govoriti, jedini problem je bio s „r“, praktički do 5. godine ga je izgovarala kao j
- Kod njega primjerice „r“ je savladano s nepunih 4 godine. Opet, prvo hrvatski, poljski je tek prije godinu dana počeo više koristiti, ali slabo u usporedbi s kćeri.

- Na testiranju kod logopeda dijagnosticirali su određene manje teškoće s razumijevanjem te teškoće s izgovorom pojedinih glasova, zbog čega sam išao u Suvag
- Počeo sam govoriti nešto kasnije. Nisam imao većih poteškoća, no išao sam logopedu radi popravnijeg izgovora pojedinih glasova

Na pitanje *Što smatraš teškim pri usvajanju/učenju poljskog jezika (pisanje, izgovor, gramatika, tzv.lažni prijatelji i dr.)* velik dio ispitanika izdvojio je ortografiju (pravopis) kao najizazovniji dio uvođenje jezika, a slijede ju pisanje i izgovor. Zanimljivo je kako je jedan od roditelja mlađeg ispitanika odgovorio kako ne pridaju previše pozornosti pisanju na poljskom jeziku iz straha da će to utjecati na pisanje hrvatskog jezika kada dijete krene u školu, što potvrđuje tezu kako velik broj roditelja i dalje vjeruje da će usvajanje jednog jezika negativno utjecati na usvajanje drugog.

Ostali odgovori koje su ispitanici naveli su:

- Nije mi težak, ali ne znam razliku između umieć, znać i widzieć.
- Najteže je bilo „r“. Kod čitanja joj je teže bilo shvatiti koncept sz i cz da se ne čitaju odvojeno slova. Kod pisanja koristi hrvatsku ortografiju. Nismo još posvećivali puno pažnje pisanju na poljskom, jer se bojimo da će to utjecati na pisanje na hrvatskom u školi.

- Teško reći za sada, općenito mu se ne da govoriti ili vježbati poljski.
- Pravopis, tj “ortografija”
- Pravopis (ortografija)
- Najteže mi je pisanje poljskog. Npr. često ne znam kad se piše ‘u’ ili ‘ó’
- Najtežim smatram izgovor, ali ne toliko zbog toga što bi mi bilo teško izgovoriti poljske glasove, nego jer se ne mogu sjetiti nekih poljskih riječi.
- Najteža mi je gramatika npr. piše li se rz ili ž.

Kada im je postavljeno pitanje *Kojim strategijama za usvajanje “drugog” jezika su se koristili njihovi roditelji, primjerice kroz razgovor, slikovnice, pjesmice, crtane filmove, satove jezika i dr*), gotovo svi ispitanici odgovorili su da su njihovi roditelji koristili sve navedene metode, s razlikom da ispitanici koji nisu bili u mogućnosti pohađati nastavu poljskog jezika nisu imali nikakvo formalno obrazovanje na poljskom jeziku već je njihovo usvajanje posve ovisilo o njihovim roditeljima. Djeca su jezik usvajala kroz pjesmice i crtane filmove metodom aktivnog i pasivnog slušanja, a kod svih je primijećen veliki naglasak na razgovoru kao vrlo uspješnoj metodi usvajanja kroz interakciju s odraslima.

U posljednjem pitanju u upitniku ispitanici su morali odrediti čitaju li radije na hrvatskom ili poljskom jeziku, slušaju li radije poljsku ili hrvatsku glazbu te gledaju li radije poljske ili hrvatske filmove i serije. Gotovo svi ispitanici u dobi u kojoj mogu čitati odgovorili su da radije čitaju na hrvatskom jeziku. Kada je u pitanju glazba, ispitanici su naveli da češće slušaju hrvatsku glazbu, ali također i poljsku te stranu. Za filmove, serije i crtane filmove, ispitanici naglašavaju da više konzumiraju medijski sadržaj na hrvatskom i engleskom jeziku, ali često i na poljskom, pogotovo crtane filmove. Kao razlog zašto radije čitaju, slušaju i gledaju na hrvatskom jeziku, ispitanici navode da im je jednostavnije i više su okruženi takvim sadržajem (veća izloženost jeziku).

6. ZAKLJUČAK

Dvojezičnost je složen jezični, kulturološki, sociolingvistički i psiholingvistički fenomen koji je dugo prisutan u ljudskoj komunikaciji i smatra se da je čak polovica svog stanovništva dvojezična. Ovaj diplomski rad imao je za cilj istražiti psiholingvističke aspekte dvojezičnosti, usvajanje jezika kod dvojezičnih govornika i isticanje brojnih prednosti povezanih s dvojezičnim odgojem i obrazovanjem. Povijesno gledano, dvojezičnost je dugo bila pogrešno shvaćana i povezivana s govornim poteškoćama i usporenim razvojem govora. Međutim, to se mijenja nakon istraživanja E. Peala i W. E. Lamberta iz 1962., koje je svoje vrsna prekretnica u istraživanju i predstavljanju dvojezičnosti, koja razbijajući mitove o dvojezičnosti, dokazuje upravo suprotno. Dvojezična djeca pokazuju superiorne metalingvističke vještine, sposobnosti rješavanja problema i kognitivnu fleksibilnost. Štoviše, dvojezičnost doprinosi održavanju bijele tvari u mozgu, mijenjajući strukturu mozga i povezana je s odgodom i smanjenom težinom bolesti demencije i Alzheimerova. Također, zbog uronjenosti u dvije kulture, dvojezični govornici pokazuju i mnoge kulturološke prednosti koje su opisane tzv. *GEAR* modelom, pozitivnim modelom dvojezičnosti i biculturalizma (*GEAR* - rast; kognitivno istraživanje; jezična svijest; društveno osnaživanje). On predlaže da se prednosti dvojezičnosti mogu sustavno klasificirati u četiri pozitivne dimenzije: psihološki rast; kognitivno istraživanje; jezična svijest; društveno osnaživanje) koje dinamički međusobno djeluju.

U sklopu ovog diplomskog rada provedeno je ispitivanje dvojezičnosti kod djece u četiri hrvatsko-poljske dvojezične obitelji u kojima je jedan od roditelja Poljak/Poljakinja, a drugi Hrvat/Hrvatica, s mjestom prebivališta u Hrvatskoj. Gotovo svi ispitanici naveli su da su im i hrvatski i poljski materinji jezik, unatoč činjenici da većina ispitanika radije i u daleko većoj mjeri koristi hrvatski jezik u svakodnevnom životu. U istraživanju su se ispitali procesi usvajanja jezika, stupanj poznavanja hrvatskog i poljskog jezika, obrasce korištenja jezika s roditeljima i braćom i sestrama te na kojem jeziku preferiraju čitati, gledati, slušati, na kojem jeziku radije mole, psuju i sl. Također, ispitanici su izazovi s kojima se susreću dvojezični govornici u usvajanju poljskog jezika, poput ortografije i izgovora te navedeni stvarni primjeri pogrešaka koje su ispitanici ili njihovi roditelji izdvojili. Kao što je pretpostavljeno, zabilježena je pojava miješanja i prebacivanja kodova, osobito kod mlađih ispitanika. Prisutnost poljskih tradicija, poput večere s

tradicionalnim jelima na Badnjak (polj. *Wigilia*) i dijeljenja hostije (polj. *opłatek*), ukazuje je na isprepletenost dvojezičnosti i bikulturalnosti, uronjenost u dvije kulture te nastojanje roditelja da djecu upoznaju s tradicijama vezanima za njihovu kulturu. Ipak, ne bi se smjeli zanemariti izazovi povezani sa supostojanjem dvaju različitih identiteta te se dvojezične osobe trebaju poticati na ponosno isticanje svog dvostrukog identiteta. Izazovi postoje i kod usvajanja samog jezika i roditelji bi trebali svjesno nastojati da djeci omoguće prirodno usvajanje dvaju jezika, koristeći neku od strateških metoda usvajanja, poput *OPOL* ili *Home - Outside home* metoda i učestalu i pravilnu izloženost poljskom jeziku. Pojava govornih poteškoća kod polovice ispitanika naizgled bi mogla dovesti u pitanje hipotezu da dvojezičnost ne uzrokuje govorne poteškoće i zaostajanje u govoru, ali to zahtjeva dublju analizu i potrebu za procjenom pedagoga, logopeda i lingvista specijaliziranih za dvojezičnu djecu, ne koristeći parametre kojima se procjenjuju jednojezični govornici već one sastavljene za dvojezične govornike.

Zaključno, ovaj rad naglašava kompleksnu prirodu dvojezičnosti i njezin duboki utjecaj na usvajanje jezika, kognitivni razvoj i kulturni identitet. Neosporno je da dvojezičnost pruža jedinstvene kulturne i kognitivne prednosti, a kako bi se dvojezičnost promicala i očuvala jezična i kulturološka jedinstvenost, neophodno je poticati dvojezično obrazovanje i odgoj te osigurati uvjete za usvajanje i razvoj jezika na što prirodniji i uspješniji način. Nadalje, rad nastoji doprinijeti razumijevanju fenomena dvojezičnosti kod djece, potencijalno služeći kao temelj za daljnja istraživanja o prepoznavanju i isticanju prednosti dvojezičnosti te povezanosti između hrvatskog i poljskog naroda kroz jezik i kulturu.

7. LITERATURA

1. Albán-González G., Ortega-Campoverde T. (2014) Relationship between bilingualism and Alzheimer. *Suma de Negocios* 5, 126–133.
2. Andruski, J., Casielles, E., & Nathan, G. (2013). Is bilingual babbling language-specific? Some evidence from a case study of Spanish–English dual acquisition. *Bilingualism: Language and Cognition*, 17, 660–672.
3. Barbara Kryžan-Stanojević (2010) Sastanak dvaju pravopisa - Transkripcija poljskih glasova u hrvatskome jeziku. U: Sesar, D. (ur.) *Slavenski jezici u usporedbi s hrvatskim*. Zagreb, FF Press, str. 71–78.
4. Batinić, M. (2019). 'Dijakronijska fleksijska konfrontacija hrvatskoga i poljskoga jezika', Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet; Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, citirano: 11.07.2023., <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:045342>
5. Bialystok E. (2017). The bilingual adaptation: How minds accommodate experience. *Psychological Bulletin*, 143(3), 233–262. <https://doi.org/10.1037/bul0000099>
6. Bialystok, E. (2001). *Bilingualism in Development: Language, Literacy, and Cognition*. Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511605963
7. Bialystok, E., Luk, G., Peets, K. F., & Yang, S. (2010). Receptive vocabulary differences in monolingual and bilingual children. *Bilingualism: Language and Cognition*, 13(4), str. 525–531. <https://doi.org/10.1017/S1366728909990423>
8. Brini, S., Sohrabi, H. R., Hebert, J. J., Forrest, M. R. L., Laine, M., Hämäläinen, H., Karrasch, M., Peiffer, J. J., Martins, R. N., & Fairchild, T. J. (2020). Bilingualism Is Associated with a Delayed Onset of Dementia but Not with a Lower Risk of Developing

- it: a Systematic Review with Meta-Analyses. *Neuropsychology Review*, 30(1), str. 1–24.
<https://doi.org/10.1007/s11065-020-09426-8>
9. Byers-Heinlein, K., Gonzalez-Barrero, A. M., Schott, E., & Killam, H. (2020, September 3). Sometimes larger, sometimes smaller: Measuring vocabulary in monolingual and bilingual infants and toddlers. <https://doi.org/10.31234/osf.io/x7s4u>
 10. Canadian Council on Learning (CCL) (2008). Parlez-vous français? The advantages of bilingualism in Canada. Retrieved July 11, 2023, Preuzeto s: <http://en.copian.ca/library/research/ccl/bilingualism/bilingualism.pdf>
 11. Chen, X., & Padilla, A. M. (2019). Role of Bilingualism and Biculturalism as Assets in Positive Psychology: Conceptual Dynamic GEAR Model. *Frontiers in Psychology*, 10, 2122. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.02122>
 12. De Houwer, A., & Putnick, D. (2014). *A Bilingual-Monolingual Comparison of Young Children's Vocabulary Size: Evidence from Comprehension and Production*. *Applied Psycholinguistics*, 35, 1189–1211.
 13. Fabiano-Smith, L., & Goldstein, B. A. (2010). Phonological acquisition in bilingual Spanish-English speaking children. *Journal of speech, language, and hearing research: JSLHR*, 53(1), 160–178. [https://doi.org/10.1044/1092-4388\(2009/07-0064\)](https://doi.org/10.1044/1092-4388(2009/07-0064))
 14. Grosjean, F. (1982) *Life with two languages, An Introduction to Bilingualism*, London, Harvard University Press
 15. Grosjean, F. (1998). Studying bilinguals: Methodological and conceptual issues. *Bilingualism: Language and Cognition*, 1(2), 131-149. doi:10.1017/S136672899800025X
 16. Grosjean, F. (2010). The bilingualism myths. *Applied Psycholinguistics*, 31(4), 409–432. doi: 10.1017/S0142716410000744

17. Grosjean, F. (2015). Bicultural bilinguals. *International Journal of Bilingualism*, 19(5), 572–586. <https://doi.org/10.1177/1367006914526297>
18. Grosjean, F., & Li, P. (2013). *The psycholinguistics of bilingualism*. Wiley-Blackwell. Google Scholar
19. Grosjean F., & Li, P. (2013). *The psycholinguistics of bilingualism*. Wiley-Blackwell.
20. Filipović, R. (1967). „Jezici u kontaktu i jezično posuđivanje“, *Suvremena lingvistika*, IV, str.27-90.
21. Hrdlička, M. (2020). *Kategorija povratnosti u hrvatskom i poljskom jeziku (Disertacija)*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet. Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:367694>
22. Jelaska, Z. (2012). Ovladavanje materinskim i inim jezikom. Inojezični učenik u okruženju hrvatskog jezika: Okviri za uključivanje inojezičnih učenika u odgoj i obrazovanje na hrvatskom jeziku (19–33). Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje.
23. Jelaska, Z. (2007). 'Ovladavanje jezikom: izvornojezična i inojezična istraživanja', *Lahor*, 1(3), str. 86-99. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/20658> (Datum posjeta: 11.07.2023.)
24. Jelaska, Z. (2005). 'Jezik, komunikacija i sposobnosti: nazivi i bliskoznačnice', *Jezik*, 52(4), str. 128-138. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/15984> (Datum posjeta: 11.09.2023.)
25. Jelaska, Zrinka i sur. (2005) *Hrvatski kao drugi i strani jezik*. Priredila: Zrinka Jelaska, Zagreb, Školska knjiga
26. Kim, S., Jeon, S. G., Nam, Y., Kim, H. S., Yoo, D. H., & Moon, M. (2019). Bilingualism for Dementia: Neurological Mechanisms Associated With Functional and Structural

Changes in the Brain. *Frontiers in neuroscience*, 13, 1224.
<https://doi.org/10.3389/fnins.2019.01224>

27. Kedačić, V. (2011). *Mali slavenski književni jezici* (Diplomski rad). Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet. Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:583426>
28. Korenar, M., Treffers-Daller, J. & Pliatsikas, C. (2023). Dynamic effects of bilingualism on brain structure map onto general principles of experience-based neuroplasticity. *Sci Rep* 13, 3428. <https://doi.org/10.1038/s41598-023-30326-3>
29. Lipińska, E. (2003). *Język ojczysty, język obcy, język drugi: wstęp do badań dwujęzyczności*. Wydawn. Uniwersytetu Jagiellońskiego
30. Luk, G., Bialystok, E., Craik, F. I., & Grady, C. L. (2011). Lifelong bilingualism maintains white matter integrity in older adults. *Journal of Neuroscience*, 31(46), 16808-16813.
31. Macanović N. M., Maksimović, A. S. (2017) Intervju u kvalitativnim pedagoškim istraživanjima. *Zbornik Odseka za pedagogiju* 26, 175-187.
32. Małczak Leszek. (2018). (Ne)prisutnost hrvatske književnosti u Poljskoj. "Republika (Zagreb, 1945)" br. 1/2 (2018), s. 117-126
33. Milas G. (2005) *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*, Jastrebarsko, Naklada Slap
34. Miodunka, W. T. (2013). O definiowaniu języków ojczystego i obcego oraz o „terminologicznym chaosie” w glottodydaktyce – polemicznie. *LingVaria*, 8(16), 275–283. <https://doi.org/10.12797/LV.08.2013.16.17>

35. Najbar-Agičić, M. (1999). Kulturne veze Republike Poljske s poljskom dijasporom - primjer poljske nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj. [online] Preuzeto s: <https://www.imin.hr/wp-content/uploads/2021/01/M.-Najbar-Agicic-2011-IMIN.pdf> [Datum posjete 11 .07. 2023].
36. Olsson, A. and K. P. H. Sullivan. 2005. 'Provoking dominance shift in a bilingual Swedish-American English 4-year-old child' in J. Cohen, K. T. McAlister, K. Rolstad, and J. MacSwan (eds): ISB4: Proceedings of the 4th International Symposium on Bilingualism. Cascadilla Press, pp. 1750–64
37. Paradis, J., Genesee, F., & Crago, M. (2011). Dual Language Development and Disorders: A handbook on bilingualism & second language learning. Baltimore, MD: Paul H. Brookes Publishing.
38. Pavlinić-Wolf, A. (1985). 'Definicije materinskog jezika i s njima povezani problemi', Migracijske i etničke teme, 1(3-4), str. 57–68. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/128938> (Datum posjeta: 11.07.2023.)
39. Pinter, A. (2011). Children Learning Second Languages. 10.1057/9780230302297. A Bilingual-Monolingual Comparison of Young Children's Vocabulary Size: Evidence from Comprehension and Production
40. Podboj, M. (2013). 'Red riječi u hrvatskom i poljskom jeziku: poteškoće s kojima se susreću poljski studenti kroatistike pri usvajanju reda riječi u hrvatskom jeziku', Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 39(2), str. 581–592. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/117894> (Datum posjeta: 11.07.2023.
41. Sokolić, Nikolina, Vidović Bolt, Ivana (2012) Pada li Poljaku lišće u listopadu? O hrvatsko- poljskim lažnim prijateljima. U: Čilaš Mikulić, Marica, Juričić Antonio-Toni, Udier, Sanda Lucija (ur.) Croaticum - Savjetovanje za lektore hrvatskoga kao inoga jezika. Zagreb, FF Press, str. 15–26.

42. Spolsky B. (1998) *Sociolinguistics*, Oxford, Oxford University Press, str. 44–65.
43. Špiranec I. (2010) Tko se boji dvojezičnosti još? (Definiranje dvojezičnosti). *Strani jezici* 39, 1-2, 9-25.
44. Vujnović Malivuk, K., i Palmović, M. (2015). 'Dvojezično usvajanje jezika: povezanost s jezičnim teškoćama i nejezičnim sposobnostima', *Logopedija*, 5(1), str. 20–24. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/140211> (Datum posjeta: 11.07.2023.)
45. <https://www.letthejourneybegin.eu/babys-first-words> (Datum posjeta 10.06.2023)
46. https://www.francoisgrosjean.ch/for_parents_en.html (Datum posjeta 18.06.2023)
47. <https://www.hanen.org/helpful-info/articles/bilingualism-in-young-children--separating-fact-fr.aspx> (Datum posjeta 05.07..2023)
48. <https://www.vecernji.hr/vijesti/hrvati-i-poljaci-prijateljski-su-narodi-vise-od-tisucu-godina-evo-tko-je-u-novijoj-povijesti-najzasluzniji-za-to-1577053> (Datum posjeta 10.07.2022)
49. https://www.unizd.hr/Portals/0/Knjiga_sazetaka%20Rapacka%20za%20tisak.pdf (Datum posjeta 11.07.2023)
50. <https://www.matica.hr/vijenac/573/pravo-na-suptilni-identitet-25365/> (Datum posjeta 11.07.2023)
51. https://hr.wikipedia.org/wiki/Poljski_jezik (Datum posjeta 12.07.2023)
52. <https://polszczyzna.pl/przypadki-w-jezyku-polskim/> (Datum posjeta 12.07.2023)
53. <https://culture.pl/en/article/the-12-dishes-of-polish-christmas> (Datum posjeta 16.07.2023)
54. <https://www.hrvatskiplus.org/article.php?id=2319&naslov=ini-hrvatski-jezik-i-identitet-od-stranoga-do-nasljednoga-govornika> (Datum posjeta 11.09.2023)
55. <https://pravamanjina.gov.hr/nacionalne-manjine/nacionalne-manjine-u-republici-hrvatskoj/poljaci/372> (Datum posjeta 11.09.2023)

8. SAŽETAK

DVOJEZIČNOST KOD DJECE U POLJSKO-HRVATSKIM OBITELJIMA

U ovom radu opisani su procesi usvajanja jezika kod dvojezične djece, utjecaj dvojezičnosti na kognitivni razvoj mozga i poimanje svijeta i kulture te čimbenici koji utječu na uspješnost usvajanja jezika. Zbog naglašavanja brojnih prednosti dvojezičnog odnosa mnoge obitelji odlučuju se na odgoj bilingvalne i bikulturalne djece, što sa sobom nosi određene izazove, ali i prednosti koje obogaćuju život dvojezične osobe. Naglasak se stavlja na psiholingvistički aspekt dvojezičnosti, primarno na usvajanje jezika i prednosti koje donosi dvojezični odgoj, ali i poznavanje dvaju jezika općenito. Cilj rada bio je opovrgnuti pogrešna shvaćanja o dvojezičnosti koja su je povezivala s govornim poteškoćama i odgođenim razvojem jezika. Brojna istraživanja pokazala su da dvojezičnost ima pozitivne učinke na strukturu mozga, poboljšavajući sposobnosti učenja, metalingvističke vještine, sposobnost rješavanje problema i kognitivnu fleksibilnost čak i usporavanje ili odgađanja degenerativnih bolesti poput Alzheimerera i demencije. Rad uključuje istraživanje provedeno na četiri hrvatsko-poljske dvojezične obitelji kako bi se istražili procesi usvajanja jezika, razinu vještina na hrvatskom i poljskom jeziku, obrasce uporabe jezika s roditeljima i braćom/sestrama, izazove tijekom usvajanja jezika te potrebe internacionalnih obitelji za očuvanjem tradicije i jezika. Rezultati istraživanja mogu doprinijeti odgojnim i obrazovnim praksama koje prepoznaju i ističu promicanje jezične i kulturne raznolikosti kod dvojezične djece uz rješavanje izazova koje ona nosi. Naposljetku, ovaj rad osvjetljava duboki utjecaj dvojezičnosti na kognitivni razvoj i kulturni identitet te fenomen jedinstvenih dvojezičnih govornika čiji će se broj povećavati s obzirom na sve veću kulturnu šarolikost na našem području.

Ključne riječi: dvojezičnost, dvojezični odgoj, usvajanje jezika, kognitivne prednosti, psiholingvistika

9. ABSTRACT

BILINGUALITY IN CHILDREN IN POLISH-CROATIAN FAMILIES

This study describes the language acquisition processes in bilingual children, the impact of bilingualism on cognitive brain development, perception of the world and culture, and factors influencing successful language acquisition. Many families choose to raise bilingual and bicultural children, recognizing the numerous advantages that enrich the lives of bilingual individuals, despite the challenges involved. The emphasis is on the psycholinguistic aspect of bilingualism, primarily language acquisition, and the benefits of bilingual upbringing, as well as general language proficiency. This study aimed to debunk misconceptions that wrongly associated bilingualism with speech difficulties and delayed language development. Extensive research has shown that bilingualism has positive effects on brain structure, enhancing learning abilities, metalinguistic skills, problem-solving abilities, cognitive flexibility, and even slowing down or delaying degenerative diseases such as Alzheimer's and dementia. In addition to bilingualism, the study highlights the advantages of belonging to two cultures, known as biculturalism. The study includes research conducted on four Polish-Croatian bilingual families to examine language acquisition processes, language proficiency levels in Croatian and Polish, language usage patterns with parents and siblings, challenges during language acquisition, and the needs of international families to preserve traditions and languages. The research results can contribute to educational practices that recognize and promote linguistic and cultural diversity in bilingual children while addressing the challenges they might face. Ultimately, this study sheds light on the profound impact of bilingualism on cognitive development and cultural identity, highlighting the phenomenon of unique bilingual speakers, whose numbers are increasing due to growing cultural diversity in our region.

Keywords: bilingualism, bilingual upbringing, language acquisition, cognitive benefits, psycholinguistics

10. PRILOZI

10.1. Upitnik za polustrukturirani intervju

Podaci o meni

Spol: muško / žensko

Godina rođenja:

Mjesto rođenja (grad i država):

Trenutno prebivalište:

Podaci o majci

1. Koje je narodnosti tvoja majka?

a) Poljakinja b) Hrvatica c) ostalo

2. Kada se tvoja majka doselila u Hrvatsku (ako nije ondje rođena)?

3. Koji je razlog preseljenja? (ako ga je bilo)? (npr. posao, obrazovanje, ljubav i dr.)

4. Koji je materinski jezik tvoje majke?

a) poljski b) hrvatski c) oba

Podaci o ocu

1. Koje je narodnosti tvoj otac?

a) Poljak b) Hrvat c) ostalo

2. Kada se tvoj otac doselio u Hrvatsku (ako nije ondje rođen)?

3. Koji je razlog preseljenja (ako ga je bilo)? (npr. posao, obrazovanje, ljubav i dr.)

4. Koji je materinski jezik tvog oca?

a) poljski b) hrvatski c) oba

Upitnik:

1. Koji je tvoj materinski (prvi) jezik/jezici?

2. Na kojem jeziku i kada je bila tvoja prva riječ (izuzev riječi mama, tata, baba i sl.)? Napiši koja je bila.

3. Koristiš li češće hrvatski ili poljski jezik? Zašto?
4. Koliko se dobro koristiš poljskim jezikom?
5. Koliko se dobro koristiš hrvatskim jezikom?
6. Ako psuješ, na kojem jeziku češće psuješ? Zašto?
7. Ako se možeš sjetiti, navedi na kojemu jeziku sanjaš?
8. Ako moliš, na kojem jeziku moliš. Zašto?
9. Posjećuješ li često Poljsku? Razgovaraš li s obitelji na poljskom jeziku?
10. Poštujete li u obitelji poljske tradicije, odnosno običaje s obzirom da živite u Hrvatskoj?
Ako da, koje?
11. Postoji li u tvom mjestu prebivališta poljska zajednica (ovisno o mjestu prebivališta)?
Sudjeluješ li ti u aktivnostima zajednice? A tvoja obitelj?
12. Postoji li u tvom mjestu prebivališta poljska škola ili vrtić/sati poljskog jezika? Pohadaš li nastavu/kurs poljskog jezika?
13. Na kojem jeziku tvoji roditelji najčešće razgovaraju međusobno (na poljskom, hrvatskom, oba ili na drugom jeziku)?
14. Na kojem jeziku razgovaraš s majkom, a na kojemu s ocem? Koristiš li oba jezika?
15. Na kojem jeziku razgovaraš s braćom ili sestrama (ako ih imaš)? Zašto?
16. Miješao li prilikom govora hrvatski i poljski jezik ili si to radio/la u ranijoj dobi (primjerice korištenje hrvatskog korijena riječi s poljskim nastavkom i sl.)? Možeš li ti ili tvoji roditelji navesti primjer?
17. Koristiš li ponekad istodobno hrvatski i poljski jezik u jednom razgovoru (primjerice ubacivanje poljskih fraza/izraza kada se razgovara na hrvatskom jeziku ili obrnuto? Možeš li ti ili tvoji roditelji navesti primjer?
18. Na koji način su te roditelji učili drugi jezik (razgovor, slikovnice, pjesmice, crtani filmovi, satovi jezika i dr.)?
19. Čitaš li radije na poljskom ili hrvatskom jeziku? Slušaš li radije hrvatsku ili poljsku glazbu?
Gledaš li radije poljske ili hrvatske filmove/serije? Zašto?
20. Jesi li počeo/la govoriti prije, kasnije ili istodobno kao i tvoji vršnjaci? Jesi li imao/la poteškoće u govoru?
21. Što smatraš teškim pri usvajanju/učenju poljskog jezika (pisanje, izgovor, gramatika, tzv. lažni prijatelji i dr.). Možeš li ti ili tvoji roditelji navesti primjer?

10.2. Hrvatsko – poljsko – engleski rječnik ključnih termina

HRVATSKI	POLJSKI	ENGLESKI
dvojezičnost	dwujęzyczność	bilingualism
dvojezični odgoj	dwujęzyczno wychowanie	bilingual upbringing
usvajanje jezika	przyswajanie języka	language acquisition
kognitivne prednosti	korzyści poznawcze	cognitive benefits
psiholingvistika	psycholingwistyka	psycholinguistics
miješanje kodova	mieszanie kodów	code-mixing
prebacivanje kodova	przełączanie kodów	code-switching
dvokulturnost	dwukulturowość	biculturality
materinski jezik	język ojczysty	mother tongue
ini (drugi) jezik	drugi język	second language
dominantni jezik	język dominujący	dominant language
domena	domena	domain
srodnost	pokrewieństwo	similarity
lažni prijatelj	falszywi przyjaciele	false friends